

KANSALLINEN AUDIOVISUAALINEN INSTITUUTTI
NATIONELLA AUDIOVISUELLA INSTITUTET
NATIONAL AUDIOVISUAL INSTITUTE

MEDIALUKUTAIDON EDISTÄMINEN JA JOHTAMINEN KUNNISSA

ANNA KANERVA & KATJA OKSANEN-SÄRELÄ

cupore

Kansallisen audiovisuaalisen instituutin julkaisuja 13/2023
(ISSN 2342-5970)

Taitto:
Grano

ISBN:
978-952-7475-57-7

SISÄLLYS

Tiivistelmä	5
Esipuhe: Paikallinen näkökulma tarjoaa merkityksellisiä ratkaisuja medialukutaitoon	6
Johdanto	8
Selvityksen tausta ja tavoite	8
Selvityksen toteutus	9
Raportin rakenne	10
Mediakasvatuksen hallinnollinen ja lainsäädännöllinen viitekehys kunnissa	11
Selvityksen tulokset	14
Mediakasvatus kunnissa	14
Millä toimialoilla ja millaista mediakasvatusta kunnissa toteutetaan	14
Opetustoimessa toteutettava mediakasvatus	14
Kirjastoissa tehtävä mediakasvatustyö	16
Vapaa sivistystyö	20
Mediakasvatus kunnan kulttuuri- ja nuorisotyössä	20
Kunnallisten toimijoiden yhteistyö kolmannen sektorin kanssa	22
Poikkihallinnollisuus ja vastuiden jakautuminen	23
Hanketoiminta ja mediakasvatustoiminnan pysyvyys	25
Mediakasvatustoiminnan haasteet ja toimintaa edistävät tekijät	27
Mediakasvatuksen haasteet kunnissa	27
Kuntien vahvuudet mediakasvatuksessa	30
Mediakasvatuksen johtaminen kunnissa	34
Johtamisen rooli ja merkitys	34
Johtamisen haasteet ja johtamista tukevat tekijät	37
Osaaminen ja sen kehittäminen	40
Mediakasvatuksen tulevaisuuden kehitysteemoja kunnissa	42
Lähteet	44
Kirjallisuus	44
Muut lähteet	45
Liite 1.	46
Haastatellut viranhaltijat ja asiantuntijat	46
Liite 2.	48
Haastattelurunko	48

TIIVISTELMÄ

Julkisella sektorilla on palveluiden tuottajana merkittävä rooli medialukutaitoa edistävän mediakasvatuksen toteuttamisessa, kehittämässä ja tukemisessa. Paikallisella tasolla kunnilla on laajat edellytykset tarjota eri-ikäisille ihmisille mahdollisuuksia medialukutaidon kehittämiseen. Kulttuuripoliittikan tutkimuskeskus Cuporen ja Kansallisen audiovisuaalisen instituutin yhteistyössä toteuttamassa tutkimushankkeessa tarkastellaan mediakasvatuksen nykytilaa suomalaisissa kunnissa erityisesti mediakasvatuksen poikkihallinnollisuuden ja johtamisen näkökulmista. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää kuntien mediakasvatustoimintaa, mediakasvatuksen edistämiseen liittyviä haasteita ja hyviä käytäntöjä sekä kunnan toimijoiden näkemyksiä mediakasvatuksen johtamisesta. Tutkimuksessa mediakasvatuksella tarkoitetaan kaikkea sitä toimintaa, jolla pyritään edistämään medialukutaitoa eli laaja-alaisesti erilaista mediaan liittyvää osaamista. Tutkimusta varten on haastateltu ryhmähaastatteluin lähes kolmekymmentä viranhaltijaa kahdeksassa erikokoisessa kunnassa eri puolilla Suomea. Tutkimus on julkaistu Mediakasvatusfoorumissa toukuussa 2023.

Tutkimuksen tulosten mukaan kunnissa on vaihtelevat käytännöt ja resurssit mediakasvatuksen edistämässä eri toimialoilla. Yleisimmin medialukutaidon edistäminen nähdään varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja kirjastojen tehtävänä. Nämä toimialat toimivat myös useimmiten yhteistyössä. Kyseisillä toimialoilla toiminta perustuu opetussuunnitelmiin ja lakisääteisiin tehtäviin, minkä vuoksi mediakasvatus on suunnitelmallista ja vastuut ovat selkeimmät. Tosin se, miten tavoitteiden toteutumista ja toiminnan tasa-laatusuutta seurataan, vaihtelee kunnittain.

Mediakasvatustoiminta keskittyy kunnissa paljolti lapsiin ja nuoriin. Aikuisten ja ikäntyneiden medialukutaitojen tärkeys tunnis-

tetaan kunnissa hyvin, mutta toimintaa ja suunnitelmallisuutta on käytännössä olemassa vasta vähän. Useimmiten aikuisten medialukutaidon edistäminen huomioidaan kirjaston toiminnassa. Myös kolmannen sektorin toimijoilla nähdään olevan tärkeä rooli erityisesti aikuisten tavoittamisessa.

Ruohonjuuritason mediakasvatustoimintaa on kunnissa paljon, myös yhteistyössä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Kaikissa kunnissa ei kuitenkaan ole kokonaiskuvaa siitä, mitkä kaikki tahot tekevät mediakasvatusta ja mitä toimenpiteitä sen edistämiseksi tulisi tehdä. Mediakasvatus tai medialukutaito eivät myöskään juuri näy kuntatason strategioissa. Tavoitteiden sanallistamisen ja suunnitelmallisuuden lisäämisen kautta kunnissa tehtävä mediakasvatustoiminta tulisi näkyvämmäksi ja mahdollisesti paremmin resursoituksi. Tämä myös edesauttaisi toiminnan johtamista. Kunnissa kaivataan kokonaisvastuun ottavaa tahoja ja koordinaatiota sekä valtakunnan tason ohjeistusta ja tukea. Apua kaivataan esimerkiksi mediakasvatuksen kytkemisessä vahvemmin kuntalaisten osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen. Organisatorisesti tätä tukisi myös poikkisektoraalinen yhteistyö, esimerkiksi kunnan sivistyssektorin nykyistä vahvempi kytkös hyvinvointisektoriin.

Toimialajohdon keskeiseksi rooliksi nähdään haastattelujen mukaan mediakasvatukseen liittyvien arvojen tunnistaminen sekä poliittisen päätöksenteon rajapinnassa toimiminen ja sitä kautta mediakasvatustoiminnan mahdollistaminen ja resursoiminen. Mediakasvatuksen johtamisen haasteet liittyvät vahvasti poikkihallinnollisen ja poikkisektoraalisen toiminnan johtamiseen kuntaorganisaation sisällä. Johtamista tukevat erityisesti toiminnan lakisääteisyys, mediakasvatuksen strategiat ja suunnitelmat, sivistystoimialan ylimmän johdon ja poliittisen päätöksenteon sitoutuminen ja tuki sekä henkilöstön mediakasvatuksellinen osaaminen, jonka toteutumista seurataan järjestelmällisesti.

ESIPUHE: PAIKALLINEN NÄKÖKULMA TARJOAA MERKITYKSELLISIÄ RATKAISUJA MEDIA- LUKUTAIDON

Pandemian vaikutukset yhteiskuntaan, yhteisöihin ja ihmisten arkeen osoittivat erilaisten medioiden merkityksen luotettavalle tiedolle ja ihmisten väliselle vuorovaikutukselle. Venäjän hyökättyä Ukrainaan esimerkiksi nykyaikaisesta digitaalisesta informaatiovaikuttamisesta iskeytyivät vasten kasvoja. Viime vuosien tapahtumat ovat herättäneet monen ammattilaisen pohtimaan medialukutaidon merkitystä. Laajemmat mediakulttuurin kehityskulut jäävät kuitenkin helposti yksittäisten ilmiöiden varjoon.

Mediaosaamisen kenttä laajenee uusien medioiden myötä. Uudet teknologiat, mediavälineet, -laitteet ja -sisällöt eivät tule aiempien medioiden tilalle vaan laajentavat mediakulttuuria. Vaikka sanomalehden uutisia julkaistaan jopa digitaalisissa pelimaailmoissa, niitä voi yhä lukea paperilehdestä. Median määrittely vaatii yhä monisyisempää pohdintaa. Toisaalta uudet mediat ovat osoitus kiihtyvistä kehityksen nopeudesta. Moni ammattilainen joutuukin pohtimaan, miten pysyä kärryillä laajenevassa ja kiihtyvästi nopeutuvassa toimintaympäristössä. Samoin on ilmeistä, ettei yksittäisten kansalaisten ole mahdollista hallita kattavasti kaikkia medialukutaidon osaamisalueita. On tehtävä linjaamista sen suhteen, millaisia vaatimuksia medialukutaidolle ja sen edistämiselle asetetaan.

Medialukutaitoa ja sen edistämistä onkin hyvä pohtia merkityksellisyyden kautta. Vaikka mediakasvatukseen liittyy valtavasti erilaisia sisältöjä, näkökulmia ja tavoitteita, oman toiminnan ei tarvitse kattaa niistä kaikkia. On syytä kysyä, mitkä asiat me itse eri alojen ja

yhteisöjen ammattilaisina näemme merkityksellisimpinä. Entä millaisia tarpeita kansalaisilla on medialukutaidon suhteen? Näkökulma vaihtuukin ylätasoon kokonaisuudesta rohkeasti paikalliseen erityisyyteen.

Vuonna 2019 kiersimme eri puolilla Suomea tapaamassa ihmisiä avoimissa työpajoissa. Huomiota kiinnitettiin erityisesti paikalliseen mediakasvatukseen. Tapaamiset osoittivat, kuinka moninainen paikallinen ja alueellinen mediakasvatussyhteisö onkaan. Ei ole yhtä mallia tai kokoonpanoa, vaan yhteisö muodostuu paikallisten olosuhteiden ja vahvuuksien mukaan. Kunnissa ja alueilla koulut ja oppilaitokset, varhaiskasvatuksen yksiköt, kirjastot, järjestöt, museot ja muut eri tavoin medialukutaidon teemoihin liittyvät toimijat muodostivat ainutlaatuisia kokonaisuuksia.

Paikallisuus näkyy vahvasti myös valmistelun lopputuloksena syntyneissä *kansallisissa mediakasvatustilaisuuksissa*, joiden visiona on, että kaikilla ihmisillä on yhdenvertaiset mahdollisuudet kehittää omia medialukutaitojaan. Tämä visio jaetaan nyt myös eurooppalaisella tasolla: tänä vuonna Euroopan parlamentti, neuvosto ja Euroopan komissio julkaisivat yhdessä *eurooppalaisen julistuksen digitaalisen vuosikymmenen digitaalisista oikeuksista ja periaatteista*. Julistuksessa sitouduttiin tukemaan muun muassa medialukutaitoa ja kriittistä ajattelua kaikille oppijoille ja opettajille suunnatuin toimenpitein.

Ihmisten arjen tasolla paikallinen mediakasvatustyö luo pohjan kokemusten jakamiselle, kunnioittavalle dialogille ja yhteiselle oppimiselle. Tässä selvityksessä olemme halunneet kiinnittää huomiota mediakasvatukseen kunnissa. Keskitymme erityisesti valitsemiin olosuhteisiin ja tunnistettuihin vahvuuksiin. On helppo inspiroitua ja löytää tilaa uuden ajattelulle, kun näkee hyviä käytänteitä ja kuulee erilaisista kokemuksista.

Viime vuosien aikana kymmenissä kunnissa on panostettu mediakasvatuksen kehittämiseen ja tehty uusia avauksia. Näistä esimerkeinä toimivat kirjastoissa kehitetyt mediakasvatussuunnitelmat ja niitä eläväksi tekevä toiminta. Uudet lukutaidot -kehittämishjelmassa luotuja, kasvatusta ja opetusta tukevia materiaaleja taas löytyy runsaasti *Avointen oppimateriaalien kirjastosta*.

Yhtenä läpileikkaavana teemana selvityksessä on rakenteiden ja johtamisen merkitys. Olemassa oleviin rakenteisiin nivoen mediakasvatus muotoutuu ehyemmäksi ja kiinteämmäksi osaksi kunnan toimintaa. Johtaminen ja yhteistyö luovat vankan pohjan pitkäjänteiselle kehittämiselle ja vaikuttavalle työlle.

KAVI:ssa haluamme tarjota tukea medialukutaidon edistämiseen kunnissa. Medialukutaitoinen kunta rakentuu medialukutaitoisten, eri toimialoilla toimivien kuntatyön ammattilaisten avulla. Tällöin myös asukkaiden mahdollisuudet kehittää ja ylläpitää medialukutaitoaan paranevat.

Vuoden 2023 aikana tuotamme KAVI:ssa vielä tietoa kunnissa työskentelevien ammattilaisten näkemyksistä medialukutaidon ajankohtaisista teemoista. Lisäksi kehitämme Medialukutaito Suomessa- ja Mediataitokoulu-sivustoja sekä sosiaalisen median viestintää vastaamaan paremmin kuntien tarpeisiin. Kokoamme ammattilaisten käyttöön tarkoitettut maksuttomat mediakasvatusmateriaalit Mediataitokoulu-verkkopalveluun. Julkaisemme pian uuden, ajankohtaisia aiheita käsittelevän uutiskirjeen. Osaamisen kehittämiseen julkaisemme matalan kynnyksen avoimen verkkokoulutuksen medialukutaidon perusteista kunnissa työskentelevien ammattilaisten käyttöön. Tänä vuonna alkaen, kansainvälisessä Inclusive and Creative Media Education (ICME) -toiminnassa luomme ratkaisuja inklusiivisen mediakasvatuksen edistämiseen ja paikallisen näkökulman vahvistamiseen. KAVI:lta on mahdol-

lista myös tilata maksutonta sparraus- ja fasilitointitukea paikallisten mediakasvatussuunnitelmien tekemiseen. Vuotuiset mediakasvatuksen teemaviikot, Peliviikko ja Mediataitoviikko, tarjoavat mahdollisuuksia oppimiselle, kehittämiselle ja yhteistyölle.

Medialukutaidon edistämiseksi ei ole yhtä oikeaa tapaa tai mallia. Omaan toimintaan sopivien ratkaisujen löytäminen voi vaatia omien vahvuuksien tunnistamista, priorisointia, kokemusten jakamista, kuuntelua, keskustelua, yhteistyötä sekä ennakkoluulotonta kokeilua. Käsillä oleva selvitys kertoo jo osaltaan, että paljon työtä on tehty ja kertyneeseen osaamiseen voi luottaa. Muuttuvassa maailmassa medialukutaito ei kuitenkaan ole valmis vastaus haasteisiin. Se on pikemminkin kysymys, joka inspiroi jatkuvaan yhteiseen keskusteluun.

Lauri Palsa,
KT, erityisasiantuntija,
Kansallinen audiovisuaalinen instituutti
KAVI

Saara Salomaa,
erityisasiantuntija,
Kansallinen audiovisuaalinen instituutti
KAVI

JOHDANTO

SELVITYKSEN TAUSTA JA TAVOITE

Medialukutaidot ovat kaikille kuuluvia kansalaistaitoja, joiden tärkeys korostuu entisestään muun muassa mediaympäristön teknisen moninaistumisen ja disinformaatiovaimuttamisen kasvun myötä. Eri toimijat edistävät mediakasvatusta. Työtä tehdään kolmannella sektorilla järjestöissä ja yhdistyksissä, mediatoimialalla, alan yhdistyksissä ja edunvalvontajärjestöissä sekä kasvatuksen alalla. Julkisella sektorilla mediakasvatusta edistäviä ja tukevia toimijoita ovat valtio ja kunnat. Käytännössä suuri osa mediakasvatuksesta ja sen parissa tehtävästä kehittämistyöstä tapahtuu kunnissa ja kuntien palveluissa. (OKM, 2019, s. 32.) Mediakasvatukselle on ominaista, että sitä toteuttavat useat toimijat, joista vain pieni osa työskentelee yksinomaan mediakasvatuksen edistämisen parissa (emt., s. 31). Myös kunnissa mediakasvatusta toteutetaan eri hallinnon- ja toimialoilla, esimerkiksi sivistys-, opetus-, kulttuuri-, hyvinvointi- ja nuorisotoimen parissa. Mediakasvatuksen toteutumisen kannalta avainasemassa ovat opettajat ja muut kasvatuksen ja hoivan ammattilaiset, nuorisotyöntekijät, kirjastojen ja museoiden työntekijät ja muut kulttuuripalveluiden työntekijät sekä myös monet muut ammattiryhmät. (Emt., s. 32.) Vireästä toimintaympäristöstä ja toimijakentästä huolimatta kattavaa kokonaiskuvaa mediakasvatuksen toteutumisesta maanlaajuisesti ei juuri ole.

Vuonna 2019 julkaistussa medialukutaidon edistämisen linjausasiakirjassa *Medialukutaito Suomessa (OKM, 2019)* yhdeksi mediakasvatuksen keskeiseksi haasteeksi nähdään

mediakasvatuksen systemaattisuuden ja suunnitelmallisuuden puute. Systemaattista mediakasvatusta tukevaksi toimenpiteeksi nimetään mediakasvatuksen johtamisen kehittäminen ja sitä tukeva tiedon tuottaminen (emt., s. 18, 29). Viime vuosien aikana kunnissa on tehty paljon mediakasvatustointaa ja kehittämistyötä, esimerkiksi Uudet lukutaidot -kehittämishojelman¹ kautta sekä kirjastojen toiminnassa. Eri toimialojen johdon näkemystä mediakasvatuksen tilasta, haasteista ja kehittämistarpeista kunnissa ei ole kuitenkaan vielä selvitetty.

Tässä selvityksessä tuotetaan tietoa mediakasvatuksesta suomalaisissa kunnissa. Selvityksessä tarkastellaan medialukutaidon edistämistä johtamisen näkökulmasta, mediakasvatuksen edistämisen nykytilaa kunnissa sekä kunnissa toteutettavan mediakasvatuksen haasteita ja hyviä käytäntöjä. Lisäksi kootaan kuntien johtohenkilöiden näkemyksiä ja ratkaisuehdotuksia havaittuihin haasteisiin. Selvitys tukeekin suoraan mediakasvatustilinjakausissa² asetettuja tavoitteita ja toimenpide-ehtotuksia tuottamalla tietoa mediakasvatuksen johtamisen kehittämiseksi.

Aiemmissa selvityksissä Cupore on tarkastellut aikuisten medialukutaidon ja mediakasvatuksen tilaa (Kanerva & Oksanen-Särelä, 2021) sekä sitä, kuinka inklusiivisuus ja erilaisten ihmisryhmien huomioiminen toteutuu mediakasvatuksessa (Kanerva, Lahtinen & Oksanen-Särelä, 2022). Myös nämä aiemmat selvitykset ovat perustuneet mediakasvatustilinjakausissa (OKM, 2019) todettuihin tiedon- ja kehittämistarpeisiin. Molemmissa aiemmissa selvityksissä on tullut esiin kunnissa toteutettavaan mediakasvatustyyöhön liittyviä huomioita. Esimerkiksi medialukutaitojen yhdenvertaisuutta tarkasteltaessa tutki-

1 Opetus- ja kulttuuriministeriö toteutti *Uudet lukutaidot* -kehittämishojelman vuosina 2020–2023 osana *Oikeus oppia* -kehittämishojelmaa. Uudet lukutaidot -kehittämishojelman tavoitteena oli vahvistaa lasten ja nuorten medialukutaitoja, tieto- ja viestintäteknologista osaamista sekä ohjelmoinnin osaamista varhaiskasvatuksessa ja esi- ja perusopetuksessa. Päävastuu kehittämissohjelmassa tehtävästä työstä oli KAVilla ja Opetushallituksella, sekä kuntien omilla kehittämishankkeilla.

2 <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161951>

muksessa nousi haastateltavien taholta esiin huolta siitä, toteutuvatko mediakasvatukselle asetetut tavoitteet yhdenvertaisesti eri puolilla Suomea. Kuntien resurssit mediakasvatuksen suunnittelussa ja kehittämisessä vaihtelevat, ja myös paikallisissa opetussuunnitelmissa mediakasvatukseen liittyviä teemoja huomioidaan hyvin eritasoisesti. (Kanerva, Lahtinen & Oksanen-Särelä, 2022, s. 22.)

Tässä selvityksessä mediakasvatuksella tarkoitetaan kaikkea sitä toimintaa, jolla pyritään edistämään ja tukemaan medialukutaitoa eli laaja-alaisesti erilaista mediaan liittyvää osaamista, tietoja ja taitoja. Medialukutaito tarkoittaa kykyä saavuttaa, tulkita, tuottaa ja luoda informaatiota eri tarkoituksiin. Lisäksi siihen kuuluvat median käyttötaidot, tiedonhakutaidot, mediakriittisyys, viestintä- ja vuorovaikutustaidot sekä osallistumisen ja vaikuttamisen taidot. Medialukutaitoihin voidaan viitata myös monilla muilla käsitteillä, joita voivat olla esimerkiksi digitaalinen osaaminen ja lukutaito, monilukutaito, mediasivistys, mediataidot tai informaatiolukutaito. (Palsa, 2016, s. 45; OKM, 2019, s. 10; OPH, 2021.) Tämä selvitys kattaa kaikki ne käsitteet ja näkökulmat, joita kunnat mediakasvatuksen ja medialukutaidon edistämisen alle sisällyttävät.

SELVITYKSEN TOTEUTUS

Selvityksen toteuttivat ja raportoivat Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen erikoistutkija Anna Kanerva ja tutkija Katja Oksanen-Särelä. Myös Cuporen tutkija Emmi Lahtinen toimi selvityshankkeessa sen alkuvaiheessa suunnittelemassa ja toteuttamassa selvityksen tutkimussuunnitelmaa ja aineistonkeruuta. Selvitys toteutettiin yhteistyössä Kansallisen audiovisuaalisen instituutin kanssa syksyn 2022 ja kevään 2023 välisenä aikana. Selvitys toteutettiin KAVIn myöntämällä rahoituksella.

Selvityksen aineisto kerättiin temahaastatteluilla sisällöllisesti ja maantieteellises-

ti edustavasta otoksesta niistä suomalaisissa kunnissa toimivista johtajista ja asiantuntijoista, jotka voivat vaikuttaa mediakasvatuksen toteuttamiseen paikallisesti. Haastateltavien valinnassa pyrittiin huomioimaan mediakasvatuksen poikkihallinnollisuus sekä myös eri-ikäisten mediakasvatus. Haastateltavat kunnat valittiin yhteistyössä KAVIn asiantuntijoiden kanssa. Selvityksen kohteiksi valittiin kuntia, jotka olivat osallistuneet Uudet lukutaidot -kehittämishojelman toteuttamiseen. Haastatellut kunnat ovat Joensuu, Keuruu, Kuopio, Lappeenranta, Pori, Rovaniemi, Tampere ja Vaasa.

Lähestyimme tarkasteltavia kuntia pyynnöllä, jossa pyysimme haastateltavia mahdollisimman laajasti eri sektoreilta. Mediakasvatustoiminnan painopisteistä kussakin kunnassa kertoi osaltaan se, mitkä tahot kunnasta kokivat olevansa relevanteimpia keskustelemaan aiheesta. Haastateltavien valikoitumisessa tuli esiin, että kunnissa mediakasvatus mielletään ensisijaisesti sivistystoimen ja siellä etenkin kirjastotoimen ja perusopetuksen vastuualueeksi. Haastateltavat toimivat kunnissaan johtotehtävissä, joko sivistystoimesta vastaavana johtajana tai jonkin sivistystoimen alaisen toimialan johtotai asiantuntijatehtävissä (lista haastatelluista asiantuntijoista, ks. liite 1).

Haastatteluja toteutettiin kahdeksan kappaletta joulukuun 2022 ja tammikuun 2023 aikana. Suurin osa haastatteluista toteutettiin ryhmähaastatteluna, ja haastatteluissa tavoitettiin kaikkiaan 26 viranhaltijaa ja asiantuntijaa. Lisäksi yksi haastattelu toteutettiin sähköpostihaastatteluna. Haastattelut toteutettiin etäyhteyksin (Teams), ja ne kestivät tyypillisesti noin puolitoista tuntia. Haastattelujen pohjana käytettiin haastattelurunkoa, joka oli jaettu kolmeen osioon. Ensimmäisessä osiossa keskusteltiin toiminnasta, jota kunnassa tehdään mediakasvatuksen parissa eri toimialoilla, poikkihallinnollisuuden toteutumisesta sekä kunnan vahvuuksista ja haasteista medialukutaidon edistämi-

sessä. Toisessa osiossa käsiteltiin mediakasvatuksen johtamista, sen roolia mediakasvatuksen tukemisessa ja johtamiseen liittyviä osaamistarpeita. Kolmannessa osiossa haastateltavat arvioivat mediakasvatuksen tulevaisuutta kunnassaan ja esittivät, mitkä ovat tärkeimpiä teemoja, jotka kunnassa tehtävässä mediakasvatuksessa tulisi tulevaisuudessa huomioida. Haastattelurunko (ks. liite 2) lähetettiin haastateltaville etukäteen tutustuttavaksi. Kaikki haastattelut litteroitiin. Raportissa käytetyistä haastattelusitaateista on poistettu tunnisteellisuutta ja sitaattien kirjoitusvirheitä on korjattu lukemisen sujuvoittamiseksi. Aineiston analyysissä hyödynnettiin laadullisen sisällönanalyysin menetelmiä, kuten teemoittelua, aineiston järjestämistä, aineiston sisäistä vertailua sekä aineiston tiivistämistä.

Haastateltavat kunnat ovat erikokoisia ja sijaitsevat eri puolilla Suomea. Kunnilla on varsin erilaiset resurssit medialukutaidon edistämistä koskevaan työhön. Selvityksen tarkoituksena ei ole arvioida kuntien mediakasvatusta koskevaa toimintaa laadullisesti tai määrällisesti tai verrata kuntia toisiinsa. Tarkoituksena on tuoda esille eri kunnissa toteutettuja käytäntöjä, todettuja haasteita ja löydettyjä ratkaisuja tasolla, joka voisi hyödyttää kaikenlaisia ja kaikenkokoisia kuntia mediakasvatusta koskevassa työssä ja sitä tukevassa johtamisessa. Tuotettu tieto voi myös ohjata kansallisia viranomaisia ja toimijoita tukemaan kuntia mediakasvatuksen edistämässä mediakasvatuslinjausten (OKM, 2019) tavoitteiden mukaisesti.

RAPORTIN RAKENNE

Aluksi raportissa esitetään lyhyesti kunnissa tehtävää mediakasvatustoimintaa ja haastateltujen asiantuntijoiden toimintaa mediakasvatuksen parissa. Sen jälkeen tarkastellaan haastateltujen kertomaa laajana kokonaisuutena ja sekä medialukutaidon edistämisen haasteita kunnissa että toimintaa edistäviä tekijöitä. Mediakasvatuksen johtamiseen ja johtamisosaamiseen liittyviä tekijöitä tarkastellaan omana kokonaisuutenaan. Lopuksi tarkastellaan mediakasvatuksen tulevaisuuden kehitysteemoja kunnissa.

MEDIAKASVATUKSEN HALLINNOLLINEN JA LAINSÄÄDÄNNÖLLINEN VIITEKEHYS KUNNISSA

Mediakasvatus on luonteeltaan poikkisektoraaalista, ja sitä toteuttavat julkisen sektorin toimijoiden lisäksi muutkin toimijat, kuten kolmas sektori. Suomessa julkisella sektorilla palveluiden tuottajana on kuitenkin käytännössä suuri vastuu mediakasvatuksen toteuttamisessa, kehittämisessä ja tukemisessä. Erityisesti kunnilla on laajat edellytykset tarjota eri-ikäisille ihmisille mahdollisuuksia medialukutaidon kehittämiseen.

Mediakasvatus ei toistaiseksi toteudu tasa-arvoisesti kaikkialla Suomessa. Mediakasvatuksen toteutumiseen vaikuttavat paikalliset erityisyydet, kuten etäisyydet, kulku-yhteydet, toimijakenttä, yhteistyömahdollisuudet sekä käytössä olevat taloudelliset ja osaamiseen liittyvät resurssit. Mediakasvatusosaaminen on myös erityisesti alan organisaatioiden osalta keskittynyt isompiin kaupunkeihin, mikä voi ohjata mediakasvatukseen suunnattujen taloudellisten resurssien ohjautumista sekä käsitystä alan kehittämistarpeista. (OKM, 2019, s. 28; Valtioneuvosto, 2022, s. 43.) Mediakasvatuksen resursoinnin erot ja kuntien erilaiset resurssit tuotiin esille myös tämän selvityksen haastatteluisissa. Esimerkiksi kirjastoissa henkilöresursseihin liittyviä haasteita on pyritty tasoittamaan verkostoitumalla muiden lähialueen toimijoiden kanssa.

Mediakasvatuslinjausten yhtenä keskeisenä tavoitteena on kehittää ja vahvistaa paikallis-

ta ja alueellista mediakasvatustyötä (OKM, 2019, s. 15, 29) ennen kaikkea paikallisia resursseja hyödyntämällä. Mistä kuntien resurssit muodostuvat ja miten toimintaa ohjataan kunnissa? Suomen perustuslaki takaa kunnille itsehallinnon ja verotusoikeuden. Kunnat järjestävät kuntalaisille tietyt peruspalvelut, joista on säädetty laeilla. Peruspalvelut rahoitetaan pääsääntöisesti kunnallisella verotuksella, valtionosuuksilla sekä palveluista perittävillä maksuilla. Peruspalveluista tärkeimpiä teknisten palveluiden ohella ovat opetus- ja kulttuuripalvelut eli varhaiskasvatus, perusopetus, toisen asteen koulutus, vapaa sivistystyö, kulttuuripalvelut, kirjastopalvelut ja nuorisotyö, joiden kaikkien toimintaan voi kuulua myös mediakasvatusta. Kuntien organisaatiokenteet vaihtelevat, ja toimialakokonaisuuksilla ja toimialajohtajilla voi olla hyvinkin eri nimityksiä. Esimerkiksi Kuopiossa mediakasvatukseen liittyvää toimintaa toteutetaan hyvinvoinnin edistämisen sekä kasvun ja oppimisen palvelualueilla.³ Joensuussa toimintaa toteutetaan hyvinvointipalveluissa.⁴ Lappeenrannassa toimintaa on hyvinvointi- ja sivistyspalveluissa⁵, Rovaniemellä sivistys- ja hyvinvointipalveluissa⁶, Keuruulla kasvun ja hyvinvoinnin toimialalla⁷, Tampereella sivistyspalveluiden palvelualueella⁸, Vaasassa sivistystoimessa⁹ ja Porissa sivistystoimialalla¹⁰.

Kuntien toimintaa ohjaa poliittinen päätöksenteko. Kunnan ylin päättävä elin on kuntalaisten valitsema valtuusto. Valtio voi osallistua kunnallisten peruspalvelujen järjestämisestä koskevaan päätöksentekoon esimerkiksi säättämällä lakeja. Normiohjausta kunnissa edustavat lait, asetukset ja säädökset,

3 <https://www.kuopio.fi/palvelualueet>

4 <https://www.joensuu.fi/hyvinvoinnin-toimiala>

5 <https://www.lappeenranta.fi/fi/kaupunki-ja-paatoksenteko/kaupungin-organisaatio>

6 <https://www.rovaniemi.fi/loader.aspx?id=2345f219-e415-4fb7-a820-325e9f34b612>

7 <https://www.keuruu.fi/paatoksenteko/organisaatio/henkilostoorganisaatio-ja-toimialat>

8 <https://www.tampere.fi/organisaatio/palvelualueet/sivistyspalvelujen-palvelualue>

9 <https://www.vaasa.fi/tietoa-vaasasta-ja-seudusta/vaasan-kaupungin-organisaatio-ja-paatoksenteko/>

10 <https://www.pori.fi/kaupunki-ja-hallinto/organisaatio/toimialat/sivistystoimiala/>

joista mediakasvatuksen kannalta keskeisimmät ovat kuntalaki, laki yleisistä kirjastoista, laki kuntien kulttuuritoiminnasta sekä varhaiskasvatus- ja opetussuunnitelmat eri koulutusasteille.

Kuntalain¹¹ tarkoituksena on luoda edellytykset kunnan asukkaiden itsehallinnon sekä osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumiselle kunnan toiminnassa. Kunnilla on siten merkittävä rooli asukkaiden omatoimisen osallistumisen edistämässä. Kirjastolain¹² tavoitteena on edistää väestön yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuuriin sekä tiedon saatavuutta ja käyttöä, edistää lukemiskulttuuria ja monipuolista lukutaitoa, tukea mahdollisuuksia kansalaisten elinikäiseen oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen sekä tukea aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta. Kirjastojen tehtävänä on muun muassa tarjota pääsy aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin: tarjota tietopalvelua, ohjausta ja tukea tiedon hankintaan ja käyttöön ja monipuoliseen lukutaitoon sekä edistää yhteiskunnallista ja kulttuurista vuoropuhelua. Laki kuntien kulttuuritoiminnasta¹³ edistää kulttuurin ja taiteen yhdenvertaista saatavuutta ja monipuolista käyttöä sekä kulttuuria ja taidetta osana asukkaiden osallisuutta ja yhteisöllisyyttä.

Mediakasvatus on vakiinnuttanut asemansa suomalaisessa koulutusjärjestelmässä ja opetussuunnitelmissa varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle. Suunnitelmaperusteet ovat Opetushallituksen antamia valtakunnallisia määräyksiä, joiden perusteella kunnissa laaditaan paikalliset suunnitelmat. Opetushallituksen mukaan mediakasvatus sisältyy laajasti eri suunnitelmaperusteisiin: Varhaiskasvatussuunnitelmien perusteissa (2022)

sekä esi- (2014) ja perusopetuksen opetussuunnitelmien (2014) perusteissa mediakasvatus on mukana laaja-alaisessa osaamisessa, joka liittyy monilukutaitoon, kulttuuriseen osaamiseen, vuorovaikutukseen ja ilmaisuun sekä tieto- ja viestintäteknologiseen osaamiseen. Lisäksi mediakasvatus näkyy koulun toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavissa periaatteissa. Lukion opetussuunnitelman perusteissa (2019) mediakasvatus on mukana useassa oppiaineessa ja laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksissa. Lisäksi lukiossa on mahdollisuus suorittaa erillinen median lukiodiplomi. Ammatillisessa koulutuksessa mediakasvatus on osa yhteisiä tutkinnon osia liittyen erityisesti viestintään ja vuorovaikutukseen. Myös taiteen perusopetuksen laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteissa mediakasvatus on mukana yhteisissä tavoitteissa edellä mainitun monilukutaidon käsitteen kautta. Mediakasvatus kuuluu myös osaksi vapaan sivistystyön tehtäväkenttää.¹⁴ Lisäksi mediakasvatus voi olla osa paikallisia kulttuurikasvatussuunnitelmia. Kulttuurikasvatussuunnitelma on suunnitelma siitä, miten kulttuuri-, taide- ja kulttuuriperintökasvatusta toteutetaan kunnassa osana opetusta. Suunnitelma pohjaa kunnan omaan kulttuuritarjontaan ja kulttuuriperintöön sekä lasten ja nuorten omaehtoiseen toimintaan. Joissakin kunnissa kulttuurikasvatussuunnitelma koskee myös varhaiskasvatusta ja toista astetta tai koko kuntalaisen elämäntähtä.¹⁵

Laeilla, asetuksilla ja säädöksillä toteutettavan normiohjauksen lisäksi julkisen hallinnon muita ohjauksen muotoja ovat resurssiohjaus ja informaatio-ohjaus. Resurssiohjaus on päätöksentekoa siitä, mihin voimavaroja käytetään. Talousarvio on keskeinen valtion resurssiohjauksen väline, ja kunnissa

¹¹ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410>

¹² Laki yleisistä kirjastoista, <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161492>

¹³ <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190166>

¹⁴ <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/mediakasvatus-perusteissa>

¹⁵ <https://kulttuurikasvatussuunnitelma.fi/tietoa/mita-miksi-ja-miten/>

valtuustot päättävät kunnan budjetin yhteydessä voimavarojen käytöstä eri tehtäviin ja toimintoihin (mm. henkilöresursointi, materiaali-resursointi). Informaatio-ohjausta ovat esimerkiksi tiedon välittäminen, kouluttaminen sekä projekteihin tai muuhun kehittämistoimintaan osallistuminen tai sen tukeminen. Informaatio-ohjaukseksi voidaan lukea myös muu vuorovaikutus, kuten työryhmissä ja verkostoissa tapahtuva tietojen vaihto ja yhteistyö. Käytännössä kaikki ohjausmuodot kytkeytyvät tavalla tai toisella informaatioon (ks. esim. Hansson, 2002, s. 15). Tutkimusten mukaan informaatio-ohjaus on sekä käsitteenä että toimintatapana osin epäselvä ja ohjauskeinoista tehottomin (Tukia & Wilskman, 2011, s. 4). Ohjausmuodoilla tarkoitetaan erityisesti valtion tason ohjausta, mutta vastaavia keinoja sovelletaan myös kuntien sisällä. Ohjausmuotoihin liittyviä tekijöitä tuotiin haastatteluissa esiin runsaasti, myös normi-, resurssi- ja informaatio-ohjauksen nimillä.

SELVITYKSEN TULOKSET

MEDIAKASVATUS KUNNISSA

Millä toimialoilla ja millaista mediakasvatusta kunnissa toteutetaan

Tarkastelluissa kunnissa toteutetaan monenlaista mediakasvatustoimintaa. On huomioitava, että selvityksessä mukana olevat kunnat ovat valikoituneet siksi, että ne ovat osallistuneet Uudet lukutaidot -kehittämishjelmaan ja sitä kautta niissä tehtävä mediakasvatustyö on mahdollisesti keskimääräistä aktiivisempaa. Tarkoituksena ei siten ole antaa kattavaa kokonaiskuvaa mediakasvatuksesta ja sen johtamisen tilasta Suomessa vaan esittää kuva siitä, millaista se on kunnissa, joissa mediakasvatukseen on panostettu ainakin jossakin määrin.

Yhteistä tarkasteltaville kunnille on, että mediakasvatusta toteutetaan sivistystoimen alla ja siellä kulttuuritoimen (erityisesti kirjastot), perusopetuksen ja varhaiskasvatuksen piirissä. Kunnissa toteutettavan mediakasvatuksen ydintä on kirjastoissa, perusopetuksessa ja varhaiskasvatuksessa sekä niiden yhteistyönä toteutettu mediakasvatustyö. Näillä toimialoilla toiminta perustuu opetussuunnitelmiin ja lakisääteisiin tehtäviin, minkä vuoksi mediakasvatus on suunnitelmallisinta ja vastuut ovat selkeimmät.

Opetustoimessa toteutettava mediakasvatus

Opetustoimessa mediakasvatus on osana varhaiskasvatusta, perusopetusta sekä toisen asteen opintoja, minkä lisäksi vapaan sivistystyön opinnoissa on mediakasvatuksellisia sisältöjä. Niin varhaiskasvatussuunnitelmassa kuin esi- ja perusopetuksen opetus-

suunnitelmissakin mediakasvatuksen sisältöjä on laaja-alaisen osaamisen osioissa, erityisesti kohdissa *monilukutaito, kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu* sekä *tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen*. Myös lukion opetussuunnitelman perusteissa mediakasvatus on mukana laaja-alaisissa aihekokonaisuuksissa, erityisesti osioissa *monilukutaito ja mediat sekä kulttuurien tuntemus ja kansainvälisyys*.¹⁶ Lisäksi lukiossa on mahdollisuus suorittaa erillinen median lukiodiplomi. Opetushallituksen määritelmän mukaan mediakasvatus tukee yksilön kasvua, osallisuutta ja toimijuutta yhteiskunnassa, jossa informaation hankinnan, tuottamisen, tulkinnan ja arvottamisen merkitys on korostunut¹⁷. Haastattelemamme opetustoimen asiantuntijat edustivat ensisijaisesti perusopetusta ja varhaiskasvatusta, joskin myös toisen asteen opintoihin ja vapaaseen sivistystyöhön viitattiin.

Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (vasu) on määritelty mediakasvatuksen sisältöjä ja tavoitteita. Perusteiden mukaan varhaiskasvatuksessa toteutetun mediakasvatuksen tehtävänä on tukea lasten mahdollisuuksia toimia aktiivisesti ja ilmaista itseään yhteisössään¹⁸. Kunnissa paikallisia varhaiskasvatussuunnitelmia luodaan niin, että ne noudattelevat valtakunnallisia linjauksia mediakasvatuksellisten sisältöjen suhteen.

Tietysti meillä on tuo vasu, mikä ohjaa sitä meidän toimintaa kaikessa, että myös tän mediakasvatuksen osalta. Ja varhaiskasvatussuunnitelmassa ja esiopetussuunnitelmassa ne on ne pohjat.

¹⁶ <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/mediakasvatus-perusteissa>

¹⁷ <https://www.oph.fi/fi/mediaosaaminen>

¹⁸ <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/8265240/tekstikappale/8265300>

Meidän kaupungin päätöksissä tai keskusteluissa ei nouse se medialukutaito välttämättä, vaan se jotenkin nivoutuu siihen koko digimaailmaan. Mutta sitten taas niin kuin varhaiskasvatuksessa varhaiskasvatussuunnitelmassa se medialukutaito nousee kyllä niin kuin tosi isosti.

Meillä on kuntakohtaisissa vasussa, mikä uudistettiin nyt 1.8.2022, niin siellä on konteksteja mediakasvatukseen ja medialukutaitoon liittyen. On jalkautettu tai kontekstoitu sitä paikallista vasua siihen, että se tulee konkreettisemmaksi ja helpommin omaksuttavammaksi henkilöstölle.

Varhaiskasvatuksessa tehdään usein yhteistyötä perusopetuksen kanssa. Varhaiskasvatuksessa mediakasvatustoimintaa on edistetty muun muassa yhteisillä hankehauilla perusopetuksen kanssa rakennettaessa yhteisiä toimintamalleja. Toimiviksi on nähty esimerkiksi ns. porrasmallit, joissa eri ikäkausille tarjotaan taitotasolla etenemisen mukaan portaita mediaosaamisen eri osa-alueisiin, kuten mediankäyttöön tai digitaaliseen osaamiseen. Yhteistyötä tehdään myös kirjastojen kanssa, vaikka ei aivan yhtä säännönmukaisesti kuin perusopetuksen kanssa.

Kunnan tulisi pystyä takaamaan tasalaatuinen mediakasvatuksellinen osaaminen kaikissa varhaiskasvatuksen yksiköissä. Joissakin kunnissa osaamisen varmistaminen nähtiin varhaiskasvatuksessa haastavammaksi kuin perusopetuksessa. Varhaiskasvatuksessa perhepäivähoidon tai yksityisen varhaiskasvatuksen piirissä osaamisen seurantaan, henkilöstön osaamisen kehittämiseen tai sen systemaattiseen varmistamiseen ei ole yhtä toimivia rakenteita kuin kunnallisissa päivä-

kodeissa. Samoin joissakin kunnissa varhaiskasvatuksessa ei ole käytössä mediakasvatuksessa tarvittavia välineitä yhtä kattavasti kuin perusopetuksessa.

Tasalaatuisen digitaalisen osaamisen ja mediakasvatuksen osaamisen näkökulmasta vähän noviisin osassa on ollu perhepäivähoito ja sitten myöskin tämä yksityinen varhaiskasvatus. Kunnalla on ohjausvelvollisuus sinnepäin, niin niinpä sitte ollaan satsattu (...) että rakennetaan tietyllä tavalla tätä tv, ohjelmointi, mediakasvatus -polkua (...) meillä on velvollisuus seurata ja arvioida, että tämä on opetussuunnitelman mukaista ja varhaiskasvatussuunnitelman mukaista tämä laatu.

Ehkä varhaiskasvatuksen osalta me tullaan pikkasen jäljes tohon perusopetukseen suhteeseen tohon, että onko nyt henkilökohtasii välineitä. Mut mekin pyritään siihen, että meillä olisi niitä tasavertaisesti päiväkodeittain. Et nyt vähän ehkä vaihtelee vielä. Mut että siihen suuntaan ollaan menos. Ja mustäs mediakasvatukses tärkeä asia on myös se niitten lasten yhdenvertaisuus. Koska kaikki me tiedetään, et ihan joka kodis ei oo samanlaisii välineitä kuin vaikka toisella lapsella.

Perusopetus ja toinen aste

Kouluissa lasten ja nuorten parissa tehtävä mediakasvatustyö pohjaa opetussuunnitelmien perusteissa määriteltyihin sisältöihin. Paikallisissa opetussuunnitelmissa täydennetään ja painotetaan opetussuunnitelman perusteissa määriteltyjä tavoitteita, toimintaa ohjaavia linjauksia, keskeisiä sisältö-

jä ja muita opetuksen järjestämiseen liittyviä seikkoja paikallisesta näkökulmasta. Opetuksen järjestäjä ottaa opetussuunnitelmaa laatiessaan huomioon oppilaiden tarpeet, paikalliset erityispiirteet sekä itsearviointin ja kehittämistyön tulokset. (Opetushallitus, 2014, s. 9–10.) Keskusteluissamme lukio-opetusta – kuten muutakin toisen asteen opetusta – käsiteltiin vähemmän kuin perusopetusta. Kuten perusasteella, myös toisella asteella mediakasvatus on integroitu osaksi opetussuunnitelmaa siten, että tavoitteena on sen sisältyminen laajasti eri oppiaineisiin. Esimerkiksi Kuopiossa lukiossa tarjottiin lisäksi tieto- ja viestintäteknologian (TVT) kursseja, joissa oli teknistä haltuunottoa laajempia mediakasvatuksellisia sisältöjä, kuten kriittiseen ajatteluun ja tekoälyyn kohdentuvia sisältöjä. Toimintatavat ja mahdolliset haasteet toisella asteella nähtiin sinänsä samankaltaisina kuin perusopetuksessakin.

Opetussuunnitelmissa on väljyyttä siinä, millä tavoin ja missä laajuudessa niissä määriteltyjä tavoitteita toteutetaan. Lisäksi mediakasvatuksen monialaisuus ja integroituminen useisiin oppiaineisiin sekä kasvatustajien erilaiset osaamistasot ja motivaatio-tekijät vaikuttavat käytännössä siihen, millä tavoin ja missä laajuudessa mediakasvatuksellisia elementtejä tuodaan opetukseen. Toimialojen johtajat toivat esiin, että johdon tehtävä on pyrkiä tasoittamaan opettaja- ja koulukohtaisia eroja osaamisessa sekä mahdollistaa systemaattinen osaamisen kehittäminen ja seuranta.

Opettajahan vastaa virkavastuulla siitä, että opetussuunnitelmaa noudatetaan. Mutta sitten tullaankin siihen, että tämä nykyään voimassa oleva opetussuunnitelma, joka on noin 500 sivua, niin sehän on ihan selvä, että kirjaimellisesti ihan kaikkea ei kukaan pysty toteuttamaan. Ja silloin siihen tulee sitten ne erilaiset muuttujat elikkä

vähän riippuu siitä opetusryhmästä, minkälainen opetusryhmä sattuu olemaan lähtökohdiltaan. (...) Se ei voi olla yhteismitallista tuon opetussuunnitelman noudattaminen, vaan väistämättä siinä tulee erilaisia painotuksia, sekä koulukohtaisia että sitten opettajakohtaisia.

Meillä on siel opetussuunnitelma ja opetussuunnitelman puitteissa sitten toimitaan. Sieltähän löytyy hyvinkin paljon elementtejä siihen media-kasvatukseen tietysti suomen kieli ja kirjallisuus -oppiaineesta, mut sitten myös näistä laaja-alaisista osaamis-alueista. Eli se on varmaan se peruskuvio, mitä me tehdään. Me tehdään sitä hyvää perustyötämme ja osana sitä sitten mediakasvatusta. Jos opettajia on se 700, niin totta kai siinä on kirjavuutta. Mutta niin on muissakin osa-alueissa.

Kirjastoissa tehtävä mediakasvatustyö

Kunnallisissa kirjastopalveluissa toteutetaan ja vahvistetaan perustuslaissa todettuja kansalaisten sivistyksellisiä perusoikeuksia. Kirjastopalvelut ehkäisevät tiedollista syrjäytymistä ja vahvistavat kansalaisten tasa-arvoisuutta, kehittävät heidän osaamistaan ja oppimistaitojaan sekä lisäävät osallisuutta ja hyvinvointia. Kunnissa tehtävässä mediakasvatustyössä kirjasto on keskeinen toimija, ja sen asema tunnistettiin kaikissa haastattelussa. Mediakasvatuksellinen tehtävä asetuu luontevasti kirjastoille vuoden 2017 kirjastolaissa säädetyin velvoittavuuden kautta. (Ks. luku *Mediakasvatuksen hallinnollinen ja lainsäädännöllinen viitekehys kunnissa.*)

Kun uusi kirjastolaki tuli vuoden -17 alusta voimaan, niin sehän ohjasi hyvin voimakkaasti ottamaan koppia tästä: siel on sananvapauden

edistäminen, demokratian edistäminen, mikä vaatii sitten, lukemisen edistäminen, monilukutaidon edistäminen, niin neidän suoraan tätä mediakasvatusta vaativia asioita, (...) niin sieltä se nousee aika luontevasti mun mielestä kirjastojen rooliksi.

Kirjastoissa mediakasvatusta tehdään koulujen kanssa tehdyn yhteistyön lisäksi itsenäisesti tai yhteistyössä järjestöjen, kuten eläkeläisjärjestöjen, kanssa. Järjestöjen kanssa tehtävässä työssä etuna on, että niiden kautta tavoitetaan muuten hankalasti tavoitettavaa aikuisväestöä. Järjestöille kirjastot taas tarjoavat tiloja, laitteita ja osaavan henkilökunnan tukea. Myös lasten ja nuorten parissa tehdään jonkin verran yhteistyötä järjestöjen kanssa. Pääsääntöisesti lasten ja nuorten kanssa tehtävä työ kanavoituu kuitenkin oppilaitosten kanssa tehtävään yhteistyöhön.

Haastateltavat näkivät, että mediakasvatustyö on vakiintunut osaksi kirjaston päivittäistä työtä. Tätä ovat edesauttaneet kirjastojen strategiat medialukutaidon edistämiseksi, joita on luotu joko kunnallisesti tai yhteistyössä muiden kuntien kirjastojen kanssa. Yhteisen strategiatyön pohjana ovat olleet muun muassa Kansallisessa lukutaitostrategiassa 2030¹⁹ asetetut tavoitteet. Kokonaisuudessaan strategisempi medialukutaidon edistämistyö kirjastoissa painottuu lasten kanssa tehtävään työhön. Vain pienessä osassa kirjastoista oli käytössä aikuisia koskeva mediakasvatuksen suunnitelma, jonka myötä aikuisten toiminta olisi selkeästi suunniteltua ja resursoitua. Kuopion kaupunginkirjastolla oli erillinen suunnitelma aikuisten medialukutaidon edistämiseksi, minkä lisäksi Joensuussa ko. suunnitelma oli haastatteluajankohtana tekeillä. Myös Lounais-Suomen kirjastoilla, jonka toiminta-alueeseen Porin kaupunginkirjasto kuuluu, aikuisten mediakasvatusta on määritelty yhdeksi edistämiskohteeksi.

Suunnitelmassa me huomioidaan tavallaan kaikki eri kohderyhmät, että meil on siinä aikuisväestö yleensä, ja sitte erikseen on huomioitu toisen asteen oppilaitokset, jotka meillä täällä kirjasto-organisaatiossa kuuluu tavallaan tohon aikuisten osaston tehtäväkenttään. Et toisen asteen oppilaitokset, sitte senioriväestö on huomioitu omanansa, maahanmuuttajat ja sitten lukemisesteiset tai muut tämmöset erityisryhmät.

Semmonen rooli, jota sitten taas muilla toimijoilla tässä ei oo, on se aikuisten mediakasvatusta ja digiopastusta, että sitä meillä ollaan hoidettu ja tavoitteena on kehittää sitä kyllä edelleen, että se on sellanen, mihin ei oo liittyny toistaseks mitään hanketta eikä muutenkaan semmosta, voisko sanoa järjestelmällistä, kehittämistä.

Sitten se, mikä ehkä on vaihtelevaa, on se aikuisten puoli. Et kyllähän meillä aikuiset ehkä tulee ja tässä tilassa ehkä tarvitsee kohta jo enemmänkin. Et lapset ja nuoret on meidän suunnitelmissa ja me toteutetaan sitä aktiivisesti, mutta sitten aikuiset voi olla se väliinputoaja. Et ne ikäihmiset, jotka tulee sen digiopastuksen tarpeessa, ni he sen avun saa, mut että me ei suunnitelmallisesti sitten aikuisväestölle, meillä ei ehkä sellasta mediakasvatustarvetta ole olemassa, mitä me toteutettais.

¹⁹ <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/kansallinen-lukutaitostrategia-2030>

Muiden kirjastolaissa määriteltyjen tehtävien ohella kirjastoille osoitetaan alueellisia ja valtakunnallisia kehittämistehtäviä. Alueellisia kehittämistehtäviä hoitaa Suomessa kaikkiaan yhdeksän kirjasto²⁰, ja viides selvityksessämme mukana olleista kunnista²¹ on alueellisia kehittämistehtäviä hoitava kirjasto. Alueellisella kehittämistehtävällä tuetaan toimialueen yleisten kirjastojen kehittymistä ja henkilöstön osaamista sekä edistetään yleisten kirjastojen keskinäistä yhteistoimintaa. Kehittämistehtävää hoitava kirjasto toimii yhteistyössä muiden kehittämistehtävää hoitavien yleisten kirjastojen, valtakunnallista kehittämistehtävää hoitavan yleisen kirjaston ja muiden kirjastojen kanssa. Tarkastellut kirjastot ovat varsin aktiivisesti mukana erilaisissa kehittämishankkeissa, ja niillä on mediakasvatukseen liittyvää yhteistoimintaa muiden kirjastojen kanssa. Verkostomaisen toiminnan kautta kirjastot voivat jakaa mediakasvatuksen osaamista ja hyviä käytänteitä.

Me toimitaan verkostoina, meil on lasten ja nuorten pedagoginen verkosto, sit meil on aikuisten pedagoginen verkosto ja Kirjasto kaikille -verkosto, joka pyrkii sen huomioimaan, ettei katvealueeseen jää mitään asiakasryhmiä. Niin näissä verkostoissa toteutetaan sitten tuota mediakasvatussuunnitelmaa ja arvioidaan sitä.

Opetus- ja sivistystoimen mediakasvatusyhteistyö

Kaikissa tarkastelemissamme kunnissa oli vakiintunutta mediakasvatuksellista yhteistyötä koulutoimen ja kirjastotoimen välillä. Yhteistyötä ohjaavat useissa kunnissa koulujen ja kirjastojen yhteistyönä tuottamat strategiat. Koulun ja kirjaston yhteistyö saate-

taan myös sisällyttää paikalliseen opetussuunnitelmaan. Toisissa kunnissa yhteistyötä ei ole määritelty erillisessä strategiassa, vaikka se olisi varsin vakiintunuttakin.

Meillä on kirjaston ja perusopetuksen yhteistyösuunnitelma valmistunu 2021, ja se on meillä paikallisen opsin liitteenä, ja sitä on tehty semmosella yhteistyöryhmällä, johon kuuluu edustus sekä kirjastosta että perusopetuksen puolelta. Ja nyt on sitten tekeillä vastaava suunnitelma varhaiskasvatuksen kanssa. Eli sinne saadaan myös ihan tämmönen sit virallinen, kansalliselle pohjalle tehty suunnitelma. Ja yhtenä semmosena asiakirjana, mikä meillä on hyvin vahvasti tossa meidän lasten ja nuorten mediakasvatussuunnitelmassa, nii on tuo kansallinen lukutaitostrategia.

Konkreettisena yhteistyön muotona suurimmassa osassa tarkastelluista kunnista on käytössä kirjastojen ja koulujen yhteistyömalli, ns. Kirjastopolku-malli²². Mallissa eri-ikäisille lapsille varhaiskasvatusta toiselle asteelle asti tarjotaan ikätasolle sopivaa opetusta ja oppimateriaaleja. Malliin kuuluu kirjastonkäytön ja tiedonhaun opetuksen ohella mediakasvatuksellisia elementtejä. Kirjastopolku on usein osa kunnan kulttuurikasvatussuunnitelmaa, tai se voi olla sisällytetty varsinaiseen opetussuunnitelmaan (esim. Vaasassa se on sisällytetty ruotsinkieliseen opetussuunnitelmaan). Kirjastopolkuun sisältyy tyypillisesti vähintäänkin eri luokka-asteille suunnattua toimintaa. Se, kuinka kiinteästi perusopetuksen lisäksi varhaiskasvatus tai esiopetus on mukana Kirjastopolku-toiminnassa, vaihtelee jonkin verran kunnittain. Joissakin kunnissa myös nuorisotoimi on osallistunut toimintaan. Joissakin kunnissa,

²⁰ https://www.kirjastot.fi/kirjastot-ja-kehittaminen/kehittamistehtavaa-hoitavat-kirjastot?language_content_entity=fi

²¹ Joensuu, Kuopio, Rovaniemi, Tampere ja Vaasa.

²² Esim. Porissa: <https://intopolku.pori.fi/kirjastopolku/mika-on-kirjastopolku/>

joissa ei ole Kirjastopolku-mallia, on käytössä vastaaventyypinen malli²³, jolla pyritään vahvistamaan perus- ja/tai varhaiskasvatuksen tai esiopetuksen piirissä olevien media-taitoja. Myös toisen asteen opiskelijaryhmi-le saatetaan tarjota tarpeen mukaan räätälöi-tyjä opetustunteja.²⁴

Kirjastolla ihan oma mediakasvatus-suunnitelma ja mediakasvatustyö on vuosien ja vuosikymmenen aikana jo vakiintunu osaks sitä ihan päivittäistä tai normaalia vuosittaista kirjaston työtä ja siihen on olemassa selkeät suunnitelmat ja näin pois päin. Nait mediakasvatuksen sisältöjä on kirjastolla muun muassa lapsille ja nuorille suunnatussa Kirjastopolussa. Tän kirjastopolun idea on sellanen, että varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle (...). Siel on ikä-ryhmittäin valmiita materiaaleja mediakasvatukseenkin liittyen. Et se on sillain palasteltu kohdelasten ja -nuorten iän mukaan, et millain kirjasto sitä tuottaa ja käsittelee.

Mediaportaat, jotka käytännössä tarkoittaa siis, että joka luokka-asteelle on suunnattu joku tällönen mediakasvatusteema, jota sitten toteutetaan lukuvuoden aikana koulussa, et se riippuu sitten vuosiluokasta et onks se pelkästään opettajajohtosta vai onko siinä mukana jotain muita tahoja, kuten esimerkiks me tai nuorisopalvelut.

Käytännössä koulujen ja kirjastojen yhteistyössä on jonkin verran kunta- ja sekä oppilaitos- että opettajakohtaista vaihtelua. Opettajat käyttävät vaihtelevasti mahdollisuutta tehdä oppilaitosyhteistyötä kirjaston kanssa. Yhteistyötä saattavat rajoittaa ajalli-

set resurssit, kun opetussuunnitelmissa on mediakasvatuksen ohella monia muitakin tavoitteita. Tuolloin yhteistyön laajuus riippuu paljolti opettajan kiinnostuksesta ja arviosta yhteistyön eduista. Kirjaston näkökulmasta mediakasvatuksellisten elementtien sisällyttäminen opastukseen saattaa annettujen aikaraamien sisällä olla haastavaa, kun mediakasvatusta tulisi sisällyttää muuhun kirjaston käytön ja tiedonhaun opastukseen. Vastauksena tähän on kehitetty yhteistyön muotoja, joissa mediakasvatukselliset sisällytöt kytketään mahdollisimman kiinteästi opetussuunnitelmiin hieman laajempien yhteistyökokonaisuuksien muodossa. Koulut saavat käyttöönsä kirjastojen aine- ja laiteresursseja sekä tiedollista resurssia mediakasvatukseen perehtyneiltä kirjastoalan ammattilaisilta. Tiedollisten tavoitteiden toteutumisen ja oppilaiden motivoinnin kannalta toimivaa on, että annettu opastus liittyy kiinteästi olemassa oleviin oppimiskokonaisuuksiin.²⁵ Myös kirjasto hyötyy yhteistyöstä, kun sille muotoutuu käsitys oppilaiden ja yleisemmin kirjastonkäyttäjien käytännön tarpeista.

Tää tulee sieltä meidän omasta kirjastopolusta, joka on (siis) hankkeen luoma polku, jossa tehdään perusopetusikäisille (lukema-edistämistä) ja tiedonhaun opetusta tietyille vuosiluokille. (...) Tehään yhdessä koulujen kanssa, liittyen näihin monialasiin oppimiskokonaisuuksiin, jotka siellä koulussa joka tapaukses tehdään, ja me tarjotaan siinä useempi tunti per luokka sellasta tiedonhaun ohjausta, liittyen siihen heidän projektiinsa, jota he sitten tekee. Ja siinä tulee samalla sit mediakasvatuksen aineksia käytyä läpi, lähdekritiikkiä ja tän tyyppisiä

23 Esim. Keuruulla toteutettava Mediaportaat: <https://keuruunvapaa-aika.fi/nuoriso/mediaportaat/>

24 Esim. Kuopiossa: <https://kuopio.finna.fi/Content/kouluysteisty>

25 Ks. myös Mediakasvatusseura: <https://mediakasvatus.fi/nakokolma/2019/11/mediakasvatus-kukoistaa-kun-sita-tehdään-yhteistyossa/>

asioita. Niin must se on semmonen, niinku, et siin on löytyny selkee hyöty, minkä takii opettajan kannattaa lähteä mukaan toimintaan, koska hän hyötyy ihan selkeesti siitä, et se monialanen oppimiskokonaisuus on aika iso ja hankala vedettäväksi, raskas opettajalle, ja sit me hyödytään siitä, et me saadaan se riittävä aika, mut myös se on järkevä, että se on motivoivaa sille oppilaalle, sillä tavalla siis järkevä aihe siihen, et se ei oo irrallinen.

Vapaa sivistystyö

Kuntien asiantuntijat toivat esiin, että myös kunnassa tehtävän vapaan sivistystyön piirissä, kuten kansalais- ja työväenopistoissa, on opetusta, jossa on mediakasvatuksellisia sisältöjä. Mediakasvatuksellisia, esimerkiksi digiturvataitoihin liittyviä, sisältöjä on joissakin kunnissa opistojen TVT-kursseilla ja mediakursseilla. Esimerkiksi Tampereen työväenopistossa on tehty myös yhteistyötä työelämäpalveluiden kanssa arjen digitaitoja vahvistavassa hankkeessa.

Työväenopistoissa tehtävä työ rinnastuu kirjastoissa tehtävään työhön siinä, että molemmissa on mahdollista tavoittaa aikuistoimijoita. Vapaan sivistystyön ja kirjaston välillä on kuitenkin myös painotuseroja. Siinä missä kirjastoissa tarjotaan aikuisille enemmän digitaitojen neuvontaa ja perustaitojen saavuttamiseen tähtääviä lyhyempiä kursseja, työväenopistojen tarjonta on opetusluonteisempaa ja tarjoaa myös edistyneemmän tason opetusta. Haastateltavat arvioivat, että kirjastoissa ja työväenopistoissa on jonkin verran päällekkäistä tarjontaa esimerkiksi digitaitojen edistämiseen keskittyvissä kursseissa. Toisaalta toiminnot eroavat toisistaan sen verran, että sisältöjen mahdollinen päällekkäisyys ei ole välttämättä heikkous. Lisäk-

si kirjaston tarjoama neuvonta ja kurssit ovat maksuttomia, kun taas työväenopistojen on pääsääntöisesti perittävä kohtuullisia kurssimaksuja.²⁶

Yhteydet vapaan sivistystyön toimijoiden ja muiden kunnan toimijoiden, kuten kirjasto- ja opetustoimen, välillä eivät yleensä ole erityisen vahvat. Vapaan sivistystyön piirissä yhteistyötä kirjaston kanssa kaivattiin toiminnan koordinoinnin ja mahdollisten turhien päällekkäisyyksien poistamiseksi. Vapaassa sivistystyössä kaivattiin myös uusia yhteistyökumppaneita ja vahvempaa sidettä muidenkin kuin sivistystoimen, esimerkiksi sosiaalitoimen tai työvoimapolveluiden, kanssa. Tämä auttaisi erityisesti tavoittamisen haasteisiin, kun vähemmän osallistuvien ja heikkomat perustaidot omaavien ihmisten tavoittaminen helpottuisi. Muiden tahojen tulisi tiedostaa nykyistä paremmin opistojen rooli mediataitojen opettamisessa, jotta ne voisivat aktiivisesti opastaa ihmisiä opiston kursseille. Lisäksi opistoissa tarvittaisiin resursseja yhteistyökumppaneiden etsimiseen ja verkostoitumiseen.

Vapaan sivistystyön potentiaalia mediakasvatuksessa ei ole toistaiseksi hyödynnetty kunnissa täysimääräisesti. Koska nuorten koulussa saaman mediakasvatuksen laajuudessa vaihtuu olevan vaihtelua, opisto voisi tarjota täydentävää opetusta sekä harrastusmuotoisesti että intensiivisempää kehittymistä haluaville. Myös mediakasvatukseen liittyviin ammatteihin aikoville voitaisiin tarjota erikoistuneempaa kurssi-, harrastus- tai työpa-jatoimintaa.

Mediakasvatus kunnan kulttuuri- ja nuorisotyössä

Mediakasvatusta toteutetaan myös kuntien yleisessä kulttuurityössä, tyypillisesti kunnan kulttuuritoimijoiden, kirjastotoimen ja

²⁶ Opetushallituksen opintosetelirahoituksella opetusta on mahdollista tarjota myös maksutta tai alennetulla hinnalla tietyille kohderyhmille, kuten eläkeläisille, työttömille, oppimisvaikeuksia kokeville ja maahanmuuttajille.

opetustoimen yhteistyönä. Kaikissa tutkimuksessa tarkastelluissa kunnissa on kunnallinen kulttuurikasvatussuunnitelma, jossa esitettyjen toimien tavoitteena on taa-ta lapsille ja nuorille tasavertaiset mahdollisuudet taiteen ja kulttuurin kokemiseen ja tekemiseen. Tuolloin eri-ikäisille lapsille tarjotaan luokka-asteittain tai ikäkausittain määritettyjä tutustumisia taiteen ja kulttuurin eri aloihin. Miltei kaikkien tutkimuksessa mukana olevien kuntien kulttuurikasvatussuunnitelmissa on medialukutaitoon liittyviä sisältöjä²⁷. Esimerkiksi Joensuussa paikallisen lastenkulttuurikeskuksen ja koulun toteuttamassa ns. Kulttuuripolussa taidekasvattajat tarjoavat mediakasvatuksen työpa-joja 7.-luokkalaisille. Kuopiossa 4.-luokka-laisten kulttuuripolun osana olevaan media-polkuun kuuluu yhteistyötä paikallisen elokuvakeskuksen ja valokuvakeskuksen kanssa. Mediakasvatuksellista oppisisältöä voi olla myös esimerkiksi museopedagogiikan (Tampere) tai visuaalisten taiteiden (Rovaniemi) osa-alueilla. Koska kaikissa tarkastelluissa kulttuurikasvatussuunnitelmissa yhtenä osa-alueena on kirjallisuuteen ja kirjaston käyttöön tutustuminen, myös niissä kunnissa, joiden kulttuurikasvatussuunnitelmassa mediaa tai mediakasvatusta ei erikseen mainita, toiminnassa todennäköisesti on mediakasvatuksellisia sisältöjä.

Varhaiskasvatuksen Kulttuuripolku. Sitä kautta tätä lasten kulttuurikasvatusta ja kulttuuri-identiteettiä, että siinä on niin kuin tämä alle 3-vuotiaille musiikki ja 3-4-vuotiaille kuvataidetta ja teatteria ja 5-6-vuotiaille on mediataidetta ja kulttuuriperintöä.

Ja sitten ylipäätään ehkä tämä kulttuurikasvatusopetussuunnitelma, niin sieltä löytyy näitä myös media-

kasvatuksellisia elementtejä. (...) Toinen kulttuurin toimija, jolla mediakasvatus on arkipäivästä, on toi meidän lastenkulttuurikeskus Kruunupää, jossa on toiminu vuosien varrella erilaisia suoraan tai välillisesti mediakasvatukseen liittyviä hankkeita.

Meillä on kulttuurikasvatussuunnitelma, joka on alun perin yleisen kulttuurityön organisoima. Se on jo vanha dokumentti, jota on päivitetty sitten aikoinaan, ja (ei siitä nyt) itse as oo varmaan ku vuos tai kaks, kun viimeks on päivitetty, ja siellä on mediakasvatus mukana, ja sehän tulee sit sillä tavalla koululaisten arkeen sitä kautta. (...) Toi kulttuurikasvatussuunnitelma on ehkä ainoa sellanen kattavampi suunnitelma mediakasvatuksesta, ja eihän mediakasvatus siellä ainoa asia oo, se on vaan yks asia muitten joukossa.

Nuorisotyössä korostetaan osallisuutta, aktiivista kansalaisuutta ja sosiaalista vahvistamista. Mediakasvatus asettuu siten periaatteessa luontevasti kunnallisen nuorisotyön toimintakenttään.²⁸ Haastateltavien mukaan nuorisotoimessa on jonkin verran mediakasvatuksellista toimintaa, kuten mediatyöpajoja, mutta samalla mediakasvatus limittyy usein paljolti yleiseen nuorten kanssa toimimiseen. Tällöin se ei tule samalla lailla näkyväksi kuin muilla sektoreilla tehtävä työ. Koska nuorisotoimessa tehtävä työ on luonteeltaan vähemmän suunnitelmallista ja vapaamuotoisempaa kuin esimerkiksi opetustoimessa tehtävä, virallisiin opetussuunnitelmiin perustuva työ, sen kuvaaminen koettiin vaikeammaksi kuin mediakasvatuksellisen toiminnan kuvaaminen

²⁷ Joensuu, Keuruu, Kuopio, Pori, Rovaniemi, Tampere ja Vaasa.

²⁸ Mediakasvatusseuran kooste mediakasvatuksesta nuorisotyössä: <http://mediakasvatus.fi/materiaali/kooste-mediakasvatuksesta-nuorisotyossa/>

muilla sektoreilla. Samasta syystä myös toiminnan suunnitteleminen ja ohjaaminen koettiin vieraaksi. Haastateltavien mukaan nuorisotoimessa tehtävä mediakasvatustyö riippuu paljolti ohjaajien motivaatiosta ja kiinnostuksen kohteista. Mediakasvatuksen tavoitteiden kuvaamista osana kuntien nuorisotyötä voikin pitää yhtenä kunnassa tehtävän mediakasvatustyön kehittämiskohdeena (Tuominen et al., 2016, s. 195). Tämä edellyttää yhteistyötä nuorisotyön ja muiden mediakasvatusta toteuttavien tahojen kesken.

Nuorisopalveluthan tekee seurakunnan kanssa paljonkin yhteistyötä, mutta (...) ei niin esille mediakasvatuksen puolelta erityisesti. Et se on varmaan siinä arkityön lomassa olevaa ja liittyy kaikkeen tekemiseen ja sitä ei sitten niin huomaa sieltä erikseen nostaa esille.

Ehkä enemmän meilläkin sitten mennään nuorisotoimen puolella niin varmaan ilmiöt edellä niin sanotusti.

Nuorisopalvelut on kuitenkin sellasta, en muista, mikä se termi on kasvatuksellisesti, tällstä vapaampaa kuitenkin, suunnitelmatonta tavallaan se kasvatus, strukturoimatonta sinänsä.

Kunnallisten toimijoiden yhteistyö kolmannen sektorin kanssa

Kunnalliset toimijat tekevät mediakasvatuksellista yhteistyötä erilaisten kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Erityisesti kirjastoissa yhteistyötä järjestöjen kanssa tehdään eri kohderyhmien tavoittamiseksi ja kirjaston toteuttaman ohjauksen räätälöimiseksi kohderyhmälle sopivaksi. Järjestöjen tietämys kohderyhmän tarpeista ja toiveista on hyödyllistä mediakasvatuksellisten sisältöjen ja toimintatapojen muokkaamisessa. Järjes-

töt tarjoavat toisinaan koulutusta myös kirjastohenkilöstölle, esimerkiksi digitaalisista turvataidoista. Se, kuinka paljon yhteistyötä tehdään muiden toimijoiden kuin kunnan toimialojen kanssa, vaihtelee melko paljon kunnittain. Toisissa kunnissa yhteistyötahoja oli useita, kun taas joissakin mainittiin vain yksi tai kaksi toimijaa. Mahdollista on, että kunnissa, joista oli tavoiteltu haastateltavia useilta eri toimialoilta, osattiin myös nimetä useampia yhteistyökumppaneita. Toisaalta esimerkiksi kirjastotoimi oli edustettuna kaikissa haastatteluissa, ja myös kirjastotoimen vastauksissa oli vaihtelua yhteistyökumppanien määrän suhteen.

Yhteistyökumppaneita olivat esimerkiksi lapsi- ja perhejärjestöt, eläkeläisjärjestöt, mielenterveysjärjestöt, paikalliset elokuva- tai mediakeskukset sekä taideyhdistykset. Yleisin mainittu yhteistyötaho oli Mannerheimin Lastensuojeluliitto, jonka kanssa oli pidetty esimerkiksi vanhemmille ja kasvattajille suunnattuja mediakasvatusopastuksia ja -tapahtumia. Kolmannen sektorin, kuten järjestöjen ja yhdistysten, kanssa tehtävä työ nähtiin arvokkaaksi erityisesti siinä, että niiden kautta monien muuten vaikeasti tavoitettavien ryhmien tavoittaminen mahdollistuu. Jossakin kunnassa järjestöjen kanssa tehtävää yhteistyötä saattoi kaksikielisessä toiminnassa rajoittaa järjestöjen ruotsinkielisen materiaalin puute.

Aikuisia tavottaa paljo sit järjestöjen kautta (...) meilläki on Savonetti, Navigaattori, sitte on Sanataidekoulu Aapeli, ja Vestäjät on Pohjois-Savon kirjallinen yhdistys, ja sitten on nää ISAK ry, (Vilimit) (...) ja monet muut toimijat. Ja sitten ihan tämmöset mielenterveysseurat ja tän tyyppiset, eli monta kertaa järjestöjen kautta tavottaa myös aikuisia, et sillä tavalla se järjestöjen kans tehtävä yhteistyö on tärkeä tässä aikuisten (mediakasvatuksessa).

Yksittäisessä haastattelussa tuli esiin, että sivistystoimessa oli pohdittu, kuinka kulttuurikentällä toimivia yhdistyksiä saisi laajemmin mukaan mediakasvatustoimintaan. Parissa kunnassa nostettiin esiin myös mahdollisuus uusiin yhteistyökumppaneihin media-alalta (Svenska Yle Vaasassa) tai korkeakouluista (yliopiston opettajankoulutuslaitos Joensuussa). Silti useat haastateltavat kokivat, että olemassa olevat yhteistyökuviot muiden kuin kunnallisten toimijoiden kanssa ovat riittäviä, eivätkä osanneet nimetä uusia tahoja, joiden kanssa tehdä yhteistyötä. Uusien yhteistyökumppanien kanssa toimiminen edellyttää, että osapuolilla on riittävästi ajallisia resursseja rakentaa yhteinen ymmärrys toiminnan tavoitteista.

Aika vähäistä on se yhteistyö sinne kolmanteen sektoriin, että aika haastavana kyllä koetaan se. (...) Niitä kolmannen sektorin yhteistyökumppaneita joko me ei ole haluttu, että sieltä, tai ei me ole löydetty tai sitten meillä on niin hyvät yhteistyökumppanit tässä omassa systeemissä, että ei ole sitten löytynyt sillä lailla.

Poikkihallinnollisuus ja vastuiden jakautuminen

Medialukutaidon edistäminen ulottuu moniulotteisuutensa ja monien kohderyhmiensä vuoksi luontevasti monille toimialoille. Kuten edellä on todettu, kunnissa medialukutaidon edistämistä tehdään erityisesti kasvatuksen ja opetuksen toimialoilla sekä kirjastoissa. Toimialoilla myös tehdään yhteistyötä medialukutaidon edistämässä erityisesti koulujen ja kirjastojen välisessä oppilasyhteistyössä ja jossakin määrin myös varhaiskasvatuksen ja kirjastojen välillä. Yhteydet ovat koulu-yhteistyön kautta kiinteät, ja yhteistyö toimii haastateltavien mukaan pääsääntöisesti hyvin. Myös muilla toimialoilla, kuten nuorisopalveluissa, tehdään mediakasvatuksellista työtä, mutta se ei ole luonteeltaan yhtä järjestelmällistä eikä

nuorisotoimen ja muiden toimialojen välille ole tyypillisesti muodostunut kiinteitä yhteistyöverkostoja mediakasvatuksessa. Kun kolmas sektori on mukana medialukutaidon edistämässä, toiminta kanavoituu tyypillisimmin kirjastojen kanssa tehtävään työhön.

Vaikka yhteistyön muodot ja verkostot olisivat sinänsä toimivia, useissa kunnissa kaitettiin nykyistä koordinoitumpaa poikkihallinnollista yhteistyötä. Näin varmistettiin, että tavoitetaan kattavasti kaikki toiminta-alueet ja toimijat, jotta toimintaan ei synny katvealueita. Koordinaation puute voi johtaa esimerkiksi siihen, että jotkin kohderyhmät jäävät heikommin edustetuiksi kunnan mediakasvatustoiminnassa. Toimialojen välisen koordinaation myötä myös eri toimijoiden vastuualueet tulevat selkeämmin määritellyiksi. Tällöin vältetään tilanne, jossa syntyisi ”ei-kenenkään-alueita”, joista yksikään toimija ei ota vastuuta.

Asioita, jotka tässä nyky maailmassa on sellasia isoja kehittämisen paikkoja, jotka on (selkeesti sellasii) poikkihallinnollisia. Mediakasvatus on yks sellanen. Osallisuus, yhteisöllisyys (...) kun ne tuli sinne kuntalakiin, (...) niin johan se alko sitten näkyä kuitenkin sellasena poikkihallinnollisena koordinaationa. Et mediakasvatuksessa kun ei oo sellasta, eikä tää uusin lukutaitostrategia, kansallinen lukutaitostrategia, oo vielä päässy myöskään sellaseks poikkihallinnolliseks koordinoitavaks asiaksi, vaikka se nyt sitten jo kansallisen strategian tasolla onki. (...) Täällä moni taho on tehny jo vuosia ja jopa vuosikymmeniäki töitä asioitten eteen, mutta et siellä, sen takia, ettei oo koordinaatioo, nii on selvästi katvealueita.

Kirjastoilla on lakisääteinen vastuunsa medialukutaidon edistämässä. Monet haastatel-

tavat näkivät kirjastolla olevan parhaat mahdollisuudet ottaa kokonaisvastuu mediakasvatuksesta sen asiaan erikoistuneen henkilökunnan, kattavan kirjastoverkon ja olemassa olevien mediakasvatukseen linkittyvien – myös kuntarajat ylittävien – toimijaverkostojensa kautta. Näkemyksen jakoivat yleensä sekä kirjastotoimialan että muiden toimialojen asiantuntijat. Toisaalta jotkut kirjaston edustajat näkivät, että vastuun ottaminen mediakasvatuksen kehittämistä voisi sivistystoimessa olla jonkin muunkin tahon kuin kirjaston tehtävä.

Kirjasto näiden verkostojenki kautta ja hankkeiden kautta pystys ottamaan, avaamaan sitä myös muille kaupungin toimijoille ja ottamaan sitten mukaan muita toimijoita ja järjestöjä ja näin, niin sitä kautta näkisin sen kehityksen aika luontevasti tapahtuvan.

Kirjasto on omiaan tässä, ja me voitais ottaa koppi siitä prosessista, mutta sitte emmä taas toisaalta halua, että kirjasto ottaa aina kaikki.

Mietitään se vastuutaho, et kuka siitä ottaa oikeesti vastuun. Että ei kaikkea voi aina meidänkään harteille täällä sivistystoimessa nakata, vaan että onko kaupungilla muuta toimialaa, tehtävää, mihin se voitais sisällyttää, niin sekin varmasti jo auttais, että sitä asiaa vietäis eteenpäin.

Meillä kaupungilla vois sijaita se omistajuus, niin meillä on nyt tämänhetkissä kaupunkiorganisaatiossa semmonen palvelu meidän sivistyspalveluissa, joka on sivistyspalveluiden yhteiset palvelut. Ja heille on nyt langennu siis hyvin

monien eri asioiden omistajuus, et siellä on osallisuustyö ja hyvinvointi, työ- ja kulttuurihyvinvointi ja tämmöset toiminta-avustukset ja sitten nämä meidän hyvinvointikeskukset ja lähitorit, joka on tavallaan semmonen palvelumalli eli malli, jossa kerätään erilaisia toimijoita yhteen tämmösiin hyvinvointikeskuksiin. Niissä osassa on kirjasto, mutta että siel on tämmösiä aluekoordinaattoreita, niin he olis varmaan tässä myös yks semmonen tärkeä linkki, joka pystyis ottaa tästä koppia.

Medialukutaidossa on osallisuuteen ja hyvinvointiin liittyviä ulottuvuuksia, joiden vuoksi medialukutaidon edistäminen voisi asettua luontevasti nykyistä vahvemmin terveyden ja hyvinvoinnin toiminta-alueelle. Siten yksi mahdollisuus kehittämiselle olisi vahvempi yhteyksien luominen sivistystoimen ja sosiaali- ja terveyssektorin välille – samalla tavoin kuin kulttuurityön ja sosiaali- ja terveyssektorin välille on jo monissa kunnissa tehty kulttuurihyvinvointia edistävässä työssä. Yhteistyön avulla olisi myös mahdollista tavoittaa ihmisryhmiä, joiden tavoittaminen on muuten haastavaa. Vaikka esimerkiksi vanhusten tavoittamiseksi tehdään monissa kunnissa yhteistyötä kolmannen sektorin kanssa, joissakin haastattelussa kaivattiin nykyistä vahvemmin kunnan rakenteissa olevaa mediakasvatustoimintaa järjestöjen tekemän työn rinnalle.

Kulttuurihyvinvointitoiminnassa, esimerkiksi vanhusten parissa, on rakennettu moniammatillisesti sosiaali- ja terveystoimen ja kulttuuritoimen kesken asiakkaiden toimintakykyyn sovellettuja palvelupolkuja.²⁹ Kulttuurisen vanhustyön toimintaa toteutetaan myös palvelukeskuksissa, joissa sosiaali- ja terveystoimen palkkaamat kulttuuriohjaajat

²⁹ Aili-verkosto: <https://ailiverkosto.fi/index.html>

tekevät vanhustyötä kulttuurisesta näkökulmasta. Kotihoidon asiakkaille on ollut tarjolla digitaalisia etäpalveluja³⁰, joihin voi liittää erilaisia kulttuurihyvinvointia edistäviä sisältöjä. Tämänkaltaisiin kulttuurihyvinvoinnin edistämiseen kehitettyihin toimintamuotoihin olisi mahdollista luoda myös mediakasvatuksellisia sisältöjä. Tämä vaatisi eri toimialojen välistä yhteistyötä ja koordinaatiota sekä poikkisektoraalisia rahoitusmalleja.

Aikuisten tavoittaminen, niin ei muillakaan kunnan toimijoilla niin selkeesti sellasia tavoittamisen mahdollisuuksia oo. Intressejä voi olla, ja voi olla vaikka, että tuolla sote-toimijoillaki vois olla intressejä, mut (...) se menee pikkusen ohi tää mediakasvatus siitä heidän toiminnastaan, niin ne resurssit ei sitten kohtaa.

Kulttuurihyvinvoinnin teema on huomioitu sote-uudistuksessa, ja sitä pyritään vahvistamaan. Tässä esimerkiksi hyvinvointikoordinaattoreiden työkenttään voisi kuulua mediakasvatuksen edistäminen. Kirjoittamisajankohtana uudistus on vielä varsin tuore, ja toistaiseksi ollaan murroksessa sen suhteen, kuinka kulttuurihyvinvoinnin palveluita tullaan jatkossa järjestämään. Kunnissa askarruttaa, miten sote-uudistus ja hyvinvointialueet vaikuttavat kuntien hyvinvointityöhön ja sen resursseihin. Uudistukset voivat vaikuttaa myös yhteistyöhön eri toimijoiden välillä. On mahdollista, että hallinnonalojen väliset rajat tulevat tiukkenemaan sekä toiminnallisesti että rahoituksen osalta. Kunnan sosiaali- ja terveyspalvelujen siirtyminen hyvinvointialueille saattaa osaltaan hankaloittaa kuntatasolla tehtävää yhteistyötä. Esimerkiksi vanhusten kotihoidon siirtyessä pois kunnan organisaatiolta kunnallisten toimijoiden vaikutusmahdollisuudet ikääntyneiden mediakasvatuksessa tulevat olemaan entistä rajatummalla.

Kun tulee nämä organisaatiouudistuksen hyvinvointialueuudistuksen ohessa, niin varmaan siinä myös tämä paljon puhuttu hyvinvointikoordinaattori on varmaan avainasemassa, et mitä kaikkea hän sitten pystyy ja kykenee siinä omassa työssään tekemään. Et tää voi olla yks hyvinkin merkittävä asia, mikä täytyy siinä miettiä sitten, et onko tää mediakasvatus myös hänen toimintakentässään jatkossa.

Pohdituttaa se käytännön yhteistyö sinne vaikkapa nyt tonne vanhuspalveluiden suuntaan, että mitä se nyt sit jatkossa tulee olea, että minkälaiset resurssit heillä on sitä jatkossa toteuttaa.

Hanketoiminta ja mediakasvatustoiminnan pysyvyys

Pääsääntöisesti kunnissa nähtiin, että mediakasvatus omassa kunnassa oli suhteellisen vakiintunutta ja jatkuvaluonteista toimintaa. Toimintaa pitävät yllä opetussuunnitelmissa määritellyt mediakasvatukselliset sisällöt, joita varhaiskasvatuksessa ja kouluissa toteutetaan usein yhteistyössä kirjastojen kanssa, sekä henkilöstölle kertynyt ammattitaito. Kunnissa oli luotu myös rakenteita ja yhteistyöverkostoja, joissa mediakasvatuksen kysymyksiä pidetään esillä. Silti yksittäisissä puheenvuoroissa kaivattiin näiden rinnalle pysyväisluonteista poikkisektoraalista yhteistyöelintä, jonka kautta varmistettiin se, että mediakasvatustoiminta pysyy kaikkien toimialojen asialistalla.

Minkä vois tehdä ihan nykyisillä resursseilla, niin joku semmonen pysyvä yhteistyöelin, joka ei ois sidottu mihinkään hankkeisiin tai muihin ja joka ois semmonen

³⁰ Tänäkin kotona -hanke: <https://taikusydän.turkuamk.fi/hankeet/tanaan-kotona-hanke-kehittaa-ikaantyneille-digitaalisia-kulttuuripalveluita/>

toimialat ylittävä, jossa voitais keskustella näistä kysymyksistä. Niin sekin vois ehkä jo viedä asiaa eteenpäin paikallistasolla.

Haastatellut toimijat olivat tyypillisesti mukana monissa medialukutaidon edistämiseen suunnatuissa hankkeissa. Osassa hankkeista oli vahvemmin yleinen digitaalisuutta korostava painotus, osa suuntautui enemmän medialukutaidon edistämiseen. Hankemuotoista toimintaa kritisoidaan usein siitä, että se voi tuoda toimintaan katkonaisuutta ja ennustamattomuutta. Hankkeen päätyttyä saavutetut toimintamallit saattavat jäädä juurruttamatta jokapäiväiseen toimintaan, jolloin hankkeesta saatava hyöty jää lyhytaikaiseksi. Samalla hankkeissa saavutettu osaaminen hajaantuu eri tahoille hankkeen päättyessä. On kuitenkin huomattava, että haastattelemamme asiantuntijat laajasti eri kunnissa näkivät hanketoiminnan tärkeänä, jopa välttämättömänä, medialukutaidon edistämistyössä. Mediakasvatustoiminnan nähtiin pikku hiljaa vakiintuneen kunnissa juuri jatkuvaluonteisesti käynnissä olevien hankkeiden myötä.

Kuntien asiantuntijat näkivät, että ilman hankkeiden kautta suoraan osoitettua rahoitusta kunnassa ei olisi riittävästi resursseja medialukutaidon edistämistyöhön. Hankkeet myös tuovat ilmiötä näkyväksi sekä saattavat vahvemmin yhteen eri toimijoita, kuten varhaiskasvatusta ja perusopetusta tai kirjastoa ja opetustoimea, yhteisten hankehakujen kautta. Siten verkostoituminen ja poikkihallinnollisuus kunnassa toimialan sisällä tai toimialojen välillä tai muiden kuntien toimijoiden kanssa vahvistuvat. Haastateltavat näkivät, että hankkeiden myötä syntyneet verkostot olivat jääneet elämään ja niistä oli hyötyä myös myöhemmässä perustyössä. Lisäksi kunnissa oli pyritty varmistamaan, että luodut toimintamallit juurrutetaan osaksi jokapäiväistä toimintaa, ja tämän nähtiin onnistuneen melko hyvin. Hankemuotoisen

toiminnan ei myöskään nähty tuovan katkonaisuutta, koska kehittämishankkeita on käynnissä jatkuvasti. Siten hankkeisiin osallistuminen koettiin tärkeäksi, vaikka hankemaailman seuraaminen ja hankehakuihin osallistuminen vievätkin resursseja.

Sekin maailmanaika on nähty, että esmes kaupunki oli sitä mieltä, että ihan järjetöntä koko ajan sitä hankerumbaa pyörittää, et eikö voitais lopettaa kaikki tälläset ylimääräiset hankkeet ja keskittyä siihen perustoimintaan. Jolloin siinä kohtaa yksiköiden johtajat nousi kyllä aika kovasti vastaan ja totesivat, että meidän resurssit on niin pienet, että hanketoiminta on ainoa, millä me voidaan saada jotakin hyvää kehittämistä aikaseksi.

Hankkeessa on kyllä ollu se hyvä puoli meidän kannalta, että esimerkiks kun on ohjausryhmässä oltu mukana, niin siinä on saanu sen keskusteluyhteyden sinne kouluun ja päiväkotiin, koska se ei oo mitenkään itsestään selvää, että se muuten arjessa toteutuu.

Me tehään semmosia kehittämisprojekteja, jota kautta sitten pystytään laittamaan niitä asioita kuntoon ja saa vähän sieltä sitä lisäresurssia niitten asioiden kuntoon laittamiseksi. Et ne avustusten merkitys on kyllä tosi suuri. Koska siinä arkityössä muuten se kehittäminen on aika mahdotonta ehtiä sitte johonki asiaan paneutua niin syvällisesti, kun mitä vaikka joku mediakasvatussuunnitelman tekeminen vaatii.

Asioita, mitkä on joko päätynyt työmuotoina osaksi vaikka kirjaston tai lastenkulttuurikeskuksen

toimintaa tai sitte ihan fyysisesti mahdollistaneet palveluiden ja toiminnan laajentamisen, niin ne on kuiteski osin mediakasvatuksen puolellakin lähtösin jostain hankkeista tai erillisrahoituksista, jotka mahdollistaa sen, et tietyn ajan voidaan täyspainosesti tai joku voi keskittyä hyvinkin suppeeseen substanssiin. Et me ollaan saatu sitten tähän perustoimintaan mediakasvatuksellisia osia ja kokonaisuuksii, kun eka vähän pilotoitu tai mahdollistettu hankerahoitusten tai muiden erillisrahoitusten kautta.

MEDIKASVATUSTOIMINNAN HAASTEET JA TOIMINTAA EDISTÄVÄT TEKIJÄT

Pyysimme haastateltuja toimialajohtajia kuvaamaan kuntansa mediakasvatustoiminnan tilaa sekä kunnassa ilmenevien haasteiden että toimintaa edistävien tekijöiden kautta. Tiedyt tekijät, kuten henkilöstön osaaminen tai perinteisen lukutaidon asema, nousivat esiin sekä haasteina että vahvuuksina. Tämä kertoo paitsi kuntien hieman erilaisista valmiuksista vastata haasteisiin myös ilmiöiden monisyisyydestä.

Mediakasvatuksen haasteet kunnissa

Haastateltavilta tiedusteltiin omassa kunnassa esiin tulleita mediakasvatuksen haasteita. Osa haasteista, kuten mediakasvatuksen saavutettavuus, liittyy mediakasvatuksen nykytilaan kunnassa yleisemmin, kun taas osa on nimenomaan mediakasvatuksen johtamisessa esiin nousseita haasteita. Tässä käsittelemme haasteita rinnakkain.

Haastateltavat kokivat, että vaikka toiminnan intensiteetissä ja vakiintuneisuudessa onkin alueellisia ja koulukohtaisia eroja, lapset – erityisesti kouluikäiset lapset – ja nuoret ovat pääsääntöisesti hyvin mediakasva-

tuksen piirissä. Varhaiskasvatuksen osalta tilanteen ei kuitenkaan nähty kaikkialla olevan yhtä hyvä: mediakasvatuksellista työtä määrittäviä ja ohjaavia suunnitelmia sekä tarvittavia laitteita puuttui paikoin. Lisäksi kunnallisen varhaiskasvatuksen ulkopuolella olevien lasten nähtiin joissakin tapauksissa jäävän mediakasvatustoiminnan ulottumattomiin.

Erityisesti aikuisten katsottiin olevan vaarassa jäädä mediakasvatustoiminnan ulkopuolelle. Aikuisten parissa tehtävä mediakasvatus ei ollut kunnissa yhtä järjestelmällistä, kattavaa tai aktiivista kuin lasten ja nuorten parissa tehtävä työ. Tämä johtuu paljolti siitä, että tarkastelemissamme kunnissa ei ollut aikuisten medialukutaidon edistämiseen liittyviä yleistason suunnitelmia tai strategioita. Jos tällainen suunnitelma oli, se oli osana kirjaston strategiaa.

Toinen aikuisten parissa tehtävän työn haaste liittyi tavoittamiseen, koska aikuiset eivät lasten tavoin ole kaikki tavoitettavien instituutioiden piirissä (aikuisten mediakasvatukseen liittyvistä haasteista ja ratkaisuehdotuksista, ks. Kanerva & Oksanen-Särelä, 2021). Kaikki eivät käy kirjastossa tai käytä kirjaston palveluita. Tavoittaminen koettiin haasteeksi myös aikuisten maahanmuuttajien parissa tehtävässä työssä. Erityisesti kotona asuvien ikäänntyneiden pelättiin jäävän näkymättömiin ja mediakasvatustoiminnan tavoittamattomiin. Edellä esitimme, kuinka sosiaali- ja terveystoimen kanssa tehtävä yhteistyö voisi mahdollisesti auttaa ikäänntyneiden tavoittamisen ongelmassa.

Haasteena mä näkisin just mistä puhuttiin aikasemmin ne kotona asuvat vanhukset, et miten me pystytään kaikille ikäryhmille takaamaan se semmonen mediakasvatus ja tavallaan se tietynlainen tuki siihen.

Meillä on tosi hyvin asiat juurikin niitten lasten ja nuorten osalta. Että se on tavoitteellista, on suunnitelmallista ja se on niihin rakenteisiin kytkettyä ja se on siellä OPSeissa sisällä ja se on kaikissa suunnitelmissa ja sitä toteutetaan. Et juurikin sitten se haastekohta, vaikka se aikuisväestö.

Vaikka useissa kunnissa mediakasvatuksen voimavaraksi nähtiin osaava henkilöstö, henkilöstön osaamisessa koettiin olevan myös kehitettävää. Monessa kunnassa henkilöstön osaamiskartoituksissa nousee esiin henkilöstön kokemaa osaamisvajaa erityisesti digitaalisen maailman hallinnassa. Osaamistarpeita nähtiin olevan digitaalisten välineiden hallitsemisen lisäksi kokonaisvaltaisemmassa käsityksessä siitä, mitä medialukutaito pitää sisälleen.

Haastateltava 1: [Opetus-]henkilöstö on niin kuin suuressa avainasemassa näissä medialukutaidossa ja digiasioissa ylipäättänsä. (...) Kun me teemme vuosittain tämän osaamisen kartoitus eli se, mitä koulutusta tarvitaan, niin sieltä kyllä aivan ykköseksi nousee ylipäättänsä digiasioihin liittyvä koulutus. Niin se on niin kuin aivan valtava tarve, mitä siellä on. (...) Haastateltava 2: Mä tähän kanssa tähän tähän kirjastoporukan ja kulttuuriporukan osaamiseen, että on samoja haasteita.

Kokonaisvaltanen ymmärrys-osaaminen niin ei välttämättä sitten oo sitä, mitä sen pitäis olla. Näin voisin yleisesti, ei toki, se on niin henkilösidonnaista ja tavallaan motivaatiosidonnaistakin osittain, että kellä on kiinnostusta niihin asioihin, niin varmaan semmonen etsii tietoa ja haluaa sitä viedä eteenpäin sitten omalla sektorillaan.

Median moninaistuessa myös mediakasvatuksessa haltuun otettava sisältö moninaistuu. Samalla media on jatkuvassa muutoksessa. Siten mediakasvatusta toteuttavan henkilöstön osaamistasoa tulee jatkuvasti seurata ja tarvittaessa päivittää. Kun kasvavista osaamistarpeista huolimatta mediakasvatusta tehdään tyypillisesti osana muuta työtä, henkilöstön osaamistason nostamiseen juuri mediakasvatuksen alalla saattaa kuitenkin olla rajallisesti resursseja.

Medioiden iso määrä, siis moninaisuus, (...) Ihmisiä, jotka tekee tätä mediakasvatusta joko pääsääntöisesti tai osana työtään, niin he eivät voi mitenkään hallita sitä koko laajaa spektriä erilaisii alustoja ja ohjelmia, mitä tähän sisältyy.

Haastattelujen perusteella kunnan henkilöstön mediakasvatuksellinen osaaminen on vaihtelevaa eri toimialoilla. Myös yksittäisen toimialan henkilöstön valmiuksissa on usein eroavaisuuksia tietyillä mediakasvatuksen osa-alueilla. Osa työntekijöistä esimerkiksi toimii muita luontevammin digitaalisessa ympäristössä. Osaamistarpeet siis vaihtelevat kentällä paitsi kunnan eri toimialoilla myös toimialojen sisällä, jolloin samat ratkaisut eivät päde kaikkiin toimijoihin. Eri tahojen erilaiset osaamisalueet ja osaamistasot tulisikin huomioida osaamiskartoituksissa ja täydennyskoulutuksissa, jotta voitaisiin varmistaa mahdollisimman yhtenäinen ja kattava osaamisen taso.

Haasteena meillä edelleenkin on perusopetuksessa se, että meillä on varsin erilaisia yksiköitä, erikokosia yksiköitä, meillä on kahden henkilön yksiköitä, ja meillä on yli 70 henkilön yksiköitä. Ja sitten tietysti näiden johtaminenkin on haasteellista, koska siellä ehkä ne osaamiset ja tarpeet ja näkökulmat on aika lailla toisistaan poikkeavia.

Opetus- ja kulttuuriministeriön mediakasvatuslinjausten mukaan mediakasvatusosaaminen on erityisesti alan organisaatioiden osalta keskittynyt isompiin kaupunkeihin. Haja-asutusalueilla esimerkiksi täydennyskoulutustarjonta ja mahdollisuudet osallistua ovat hyvin rajallisia. (OKM, 2019, s. 28.) Haastatteluissamme alueellisuus tuli esiin jonkin verran saavutettavuuden näkökulmasta. Vaikka toimijoita oli myös suurimpien kasvukeskusten ulkopuolelta, alueellinen painotus ei ollut haastateltavien kuvauksissa erityisen vahva. Esimerkiksi osaamisen kehittämiseen liittyviä haasteita oli pyritty ratkaisemaan verkostoitumalla muiden toimijoiden, kuten kirjastoissa muiden kirjastojen, kanssa. Kokemus siitä, kuinka mediakasvatustoimintaan on valjastettu resursseja, ei ollut yhteydessä kunnan kokoon tai sijaintiin. Vaikka haastatellut asiantuntijat kaiken kaikkiaan kokivat kunnassa tehtävän mediakasvatustyön olevan melko hyvin resursoitu, mediakasvatustyön ja sitä tukevan työn resursoinnissa koettiin olevan myös vajeita.

Digipedagoginen kehittäjä, yksi henkilö, periaatteessa hänen työhönsä kuuluisi nimenomaan pedagoginen kehittäminen. Mutta kyllä hän joutuu näitä laitetilauksia tekemään ja arvioimaan, kun laitemallit vaihtuvat, niin hänen työstään menee niin kuin liian iso osa siihen. Tämä on sellainen asia, että me ollaan niin kuin aliresursoitu näitten henkilöitten osalta, että ketkä sitten pystyisi tukemaan kouluja tässä työssä.

Jos tohon meille tulee joku henkilö, jolla on ongelma jonkun laitteen kanssa, niin hänhän tarttis sitä apua välittömästi, jota ei yleensä pystytä antamaan, eikä edes tavallaan semmoseen viikottaiseen päivystykseen ei oo mahdollisuutta. Et siitä puuttuu semmonen

tietynlainen joustavuus siitä toiminnasta, jota se ihmisten tarve taas sitten ehkä edellyttäisi, et se me on koettu siinä suurimmaksi ongelmaksi.

Useat haastateltavat toivat esiin, että perinteinen lukutaito eli peruslukutaito muodostaa pohjan muille lukutaidoille, kuten medialukutaidoille. Haastatellut asiantuntijat kokivat huolta peruslukutaidon tilasta, ja joissakin kunnissa nähtiin, että kunnan – lähinnä koulun ja kirjaston – tulisi nykyistä paremmin pystyä vastaamaan lukutaidon kehittämisen tarpeisiin. Samalla muun kuin suomenkielisen väestön kasvu edellyttää lisäresursointia, jotta kaikkien kuntalaisten riittävä lukutaito ja medialukutaito voidaan varmistaa.

Medialukutaito tarvii myös sitä lukutaitoa, siis ihan semmosta tekstin ymmärrystä, et ymmärtää pitempiä sisältöjä, nii se on kyllä semmonen iso haaste, johonka mä sitten aattelen taas, että myös meidän kirjastona pitäs paremmin vastata, ja myös sit perusopetuksen.

Polarisaatio siinä lukutaidossa, niin kyllä se syrjäyttää meil ihmisiä. Et se on mun mielestä se iso iso uhka, koska mun mielestä mediakasvatuskin jotenkin pohjautuu siihen. (...) Monikielisten oppilaiden ja perheiden määrän kasvaminen, niin se entisestään kyllä hankaloittaa tätä.

Joissakin puheenvuoroissa mediakasvatuksen tavoitteiden toteutumisen kannalta nähtiin haasteellisena, että kunnassa päättävillä tahoilla ei ole käsitystä mediakasvatuksen luonteesta tai tärkeydestä. Tarvittaisiin päättäjien tietoisuuden lisäämistä ja myös sitoutumista tavoitteisiin. Mediakasvatus on määritetty erityisesti opetussuunnitelmien sisältöjen kautta periaatteessa jatkuvaluonteiseksi toiminnaksi, ja monissa kunnissa onkin

pysyvyyttä tukevia yhteistyörakenteita. Silti jatkuvuuden turvaamiseksi mediakasvatusta tulisi pitää haastateltavien mukaan kunnan asialistalla, myös päätöstentekijöiden vaihtuessa. Mediakasvatuksen aseman vakiinnuttamiseksi ja säilyttämiseksi tarvitaankin sekä asiantuntijoiden että päättäjien taholta poliittista pitkäjänteisyyttä.

Tavoitteet, mitkä sitten on tällä mediakasvatustyöllä, niin ne ei välttämättä oo meidän päättäjillekään tiedossa riittävän hyvin. Ja sitten kun tähän kuuluu tää, että meillä lautakunnatki vaihtuu aina säännöllisesti, niin sit tän asian esittely ja esillä pitäminen myös päättäjien suhteen, että ymmärretään, mistä tässä... minkälaisesta kokonaisuudesta on kyse.

Kehityskohteet, mitä kaupungin sisällä nähhään, niin (...) nää vaatii aikaa ja keskustelua, että niitten, ei ne tapahu hetkessä, mut mie en näe niitä mitenkään semmoseks peikoks. Pitää vaan hyväksyy se, että (...) työyhteisön oppiminen on tosi hidasta, kaupungin tason työyhteisön tasonen oppiminen, se on ihan sairaan hidasta. Et kuntarakenteet on kuitenkin aika byrokraattiset. Kysees on linjaorganisaatiot ja aika hyvin semmoset tiukkaan johdetut toimintamallit, (...) Se ei ole ihmisestä kiinni, se on enemmän meidän luomista rakenteista.

Kuntien vahvuudet mediakasvatuksessa

Haastateltavia pyydettiin nimeämään kuntiensa vahvuuksia mediakasvatuksessa sekä tekijöitä, jotka edistävät omassa kunnassa tehtävää mediakasvatusta. Esiin tulleista tekijöistä suurin osa oli useammassa kunnassa koettuja vahvuuksia. Tarkastelluista kunnista suurimmassa osassa haastatellut toimi-

alajohtajat ja muut kehittäjätoimijat näkivät, että kokonaisuudessaan mediakasvatuksen asema kunnassa on tunnistettu melko hyvin. Kuntien välillä ilmeni eroja siinä, kuinka järjestelmällisesti mediakasvatuksen edistäminen oli otettu osaksi niiden toimintaa. Joissakin kunnissa mediakasvatus oli enemmän abstraktion tasolla, jolloin sitä ei ollut liitetty strategisesti toimintaan eri toimialueilla. Toisissa kunnissa mediakasvatus oli vahvemmin tunnistettu, jolloin oli myös kehitetty sitä ohjaavia ylätasoa strategioita.

Haastateltavat näkivät laajalti, että ilman hyvää peruslukutaitoa medialukutaidollisten sisältöjen omaksuminen on vaikeaa, ja lukutaidon heikkenemisestä kannettiin huolta. Parissa tarkasteltavassa kunnassa nostettiin esiin määrätietoinen työ, jota lukutaidon vahvistamiseksi tehdään.

Disinformaatio, misinformaatio, tavallaan se tieto ja sitä kautta päästään niinkin yksinkertaseen asiaan ku lukutaitoon. Ja sen vahvistamisen kanssa meil on tehty taas älyttömän hyvää työtä, että Lukeva [kunta X], ja mä väittäisin, että se on yks isommista, joka edesauttaa taas.

Palvelurajat ylittävä yhteistyö joko arkipäivän toiminnassa tai hankkeiden kautta toteutettavassa kehittämistyössä nähtiin kunnissa ehdottomana vahvuutena. Aiemmin kuvattiin, että yhteistyötä tehdään tyypillisesti opetustoimen ja kirjastojen välillä, ja siihen on vakiintuneita yhteistyörakenteita. Kunnan ulkopuolisten toimijoiden, lähinnä kolmannen sektorin, kanssa yhteistyötä ei tehty aivan samassa määrin, mutta siellä missä yhteistyökuviot olivat vakiintuneita, järjestökentän kanssa tehtävä yhteistyö mainittiin kunnan vahvuutena.

Kehittämistyötä tehdään yli palvelualue rajojen (...) ollaan tosi mahtavia hankkeita saatu vietyä

yhessä ja saatu paljon merkittävää mediakasvatukseenki saralla siinä samalla aikaseksi. Muun muassa digikirjojen käyttöä lisätty ja yhteistyössä juuri, että niitten tämmösten, että kirjasto lisää digikirjapalveluita siinä, missä varhaiskasvatuksena käydään harjoittelemaan käyttämään niitä sitten myöskin mediavälineenä sitten samalla.

Meil on aktiivinen järjestökenttä, joka myös on pystynyt ottaa koppia muun muassa näissä hanke- rahoituksissa.

Tärkeäksi voimavaraksi ja toimintaa tukevaksi tekijäksi nähtiin osaava henkilöstö, kuten opettajat, kirjastotyöntekijät tai digipedagogiset kehittäjät, sekä tekninen tuki, joka mahdollistaa digilaitteiden käytettävyyden ja saatavuuden. Henkilöstön mediakasvatuksellisessa osaamisessa ja motivoitumisessa koettiin olevan eroja, joita kuitenkin pyrittiin järjestelmällisesti kaventamaan osaamisen seurannalla ja täydennyskoulutusta tarjoamalla. Esimerkiksi Kuopiossa oli kehitetty apuvälineitä ja ratkaisuja henkilöstön osaamisen arviointiin ja seurantaan.

Meillä on rakennettu tämmönen TVT-mentorointikokonaisuus, jonka avulla on nyt jo usean vuoden ajan ensinnäkin koulutettu henkilöstöä perusopetuksessa toteuttamaan digitaalista opetusta ja siihen liittyviä kysymyksiä laajemminkin. Ja sitten meillä on myös arvioitu sitä. Ja itse asiassa sen mentoroinnin osaksi on tehty, jokaiseen yksikköön myöskin sisäänrakennettu, tämmönen suunnittelu- ja arviointijärjestelmä.

Edellä kuvasimme, kuinka hanketyöskentely koettiin monissa kunnissa toimivaksi tavaksi tehdä kehitystyötä. Tuolloin paitsi mahdol-

listetaan toimintaa, johon ei välttämättä olisi resursseja muun toiminnan puitteissa, myös luodaan verkostoja muiden toimijoiden kesken. Hankkeissa mukana olevat kunnat kokivat, että kunnissa kyetään hyödyntämään projekteissa kertyvää osaamista ja verkostoja siten, että hankkeissa syntynyt tietämys ja aikaansaadut toimintamallit siirtyvät osaksi jokapäiväistä toimintaa.

Ollaan aina pyritty seuraavalla hankkeella jatkamaan siitä, mihin edellisellä päästiin. Elikkä ei oo irrallisia hankkeita, vaan jokainen tukee toisiaan ja sitä kautta se ymmärrys asiasta koko ajan vaan vahvistuu. Haastateltava 2: Joo ja ehkä sitä kautta, että ainakin meillä kirjastossa yritetään tehdä niin päin, että siitä vakituisesta henkilöstöstä irrotetaan se hanketyöntekijä ja hänelle palkataan siihen arki-työhönsä sijainen, että se jää se osaaminen myös taloon eikä lähde sen hanketyöntekijän myötä.

Hankkeet on aina rakennettu yleensä jonkun tavoitteen ympärille, josta sitten saadaan pysyvää hyötyä kaupungin toimintaan. Että meidän hankkeet ei oo sellasia, että rakennetaan peli ja sitte jäädään ihmettelemään, voidaanks sitä pelata myöhemmin vai ei, vaan me pyritään luomaan pysyviä, monistettavia malleja.

Yhdeksi vahvuudeksi nostettiin kunnassa oleva toimiva infrastruktuuri mediakasvatuksen toteuttamiseen. Tällä tarkoitettiin ensinnäkin sitä, että mediakasvatuksessa käytettävät laitteet ovat tarkoituksenmukaisesti saavutettavissa. Tämän koettiin toteutuneen kunnissa pääsääntöisesti hyvin. Infrastruktuurilla viitattiin myös käytössä oleviin tiloihin. Tässä yhteydessä nähtiin, että kattava kirjastoverkko mahdollistaa mediakasvatuksen tuomisen lähelle toimijoita.

Meillä on tosi kattava, hyvä kirjastoverkko, niin niiden tilojenki kautta me tavoitettais, oli se sitten mikä tahansa toimija, joka siellä sitä mediakasvatusta missä muodossa tahansa tarjoaa. Niin tavallaan se infra on olemassa.

Meillä on laitekanta perusopetuksen ja lukion puolella hyvä, jokaisella on käytännössä laitteet, ihan ehkä ekaluokkaa lukuun ottamatta. Varhaiskasvatuksessa tilanne on sitten infrastruktuurin osalta vielä heikompi, mutta siellä tehdään just parhaillaan siinä isoa perusparannusta, että minun mielestä kaupunki on järjestänyt puitteet toiminnalle.

Riittävä toiminnan resursointi oli haastateltavien mukaan luonnollisesti tärkeä mediakasvatusta tukeva tekijä. Vaikka joiltakin osin resursoinnissa koettiin olevan parannettavaakin, haastatelluissa kunnissa koettiin pääsääntöisesti, että mediakasvatusta on melko hyvin resursoitua. Haastateltavien mukaan riittävä resursointi paitsi mahdollistaa toimintaa myös osoittaa, että medialukutaidon edistäminen nähdään kunnassa tärkeäksi.

Meillä on tällä hetkellä tosi hyvä tilanne kirjastossa, että meillä on neljä kirjastopedagogia, kaksi suomenkielistä ja kaksi ruotsinkielistä. Ja on sitten jaettu niin kuin vuosiluokittain, että toisella on alakoulut ja varhaiskasvatusta ja toisella on sitten yläkoulut ja lukio ja ammattioppilaitokset. Tehdään tosiaan tätä työtä. Ja sitten meillä on myös seniorityön pedagogi ja maahanmuuttajatyön. (...) Tällä hetkellä on hyvät [resurssit], toivottavasti saadaan jatkossakin näin.

Meillä on myös [kunnassa X] siis tosi hyvät resurssit ja sillain hyvä taloustilanne, vaikka koko ajan säästetään, mutta että ei tää vaatisi tän haltuunotto hirveitä ponnisteluja.

Vahvuus, että mediakasvatukseen on satsattu euroja, että eihän sen välttämättä tarvis olla tämmönen erillinen toimisto, mut kyl se minusta osottaa arvostusta, et siihen on osotettu resursseja, vaikka se ei ole iso mut kuitenkin on. Et on selkeesti nähty tarpeelliseksi koulut ja päiväkodit, tai varhaiskasvatusta ja lukio tarvitsee tukea. (...) Se suurin vahvuus on se, et se pedagogisen osaamisen kehittämiseen panostetaan euroja ja mahdollistetaan se toiminta.

Kuntien välillä on eroja siinä, kuinka mediakasvatusta edistäminen on strategiata-solla otettu osaksi kunnan toimintaa. Selvityksessä mukana olevista kunnista ainoastaan Porissa³¹ medialukutaito on sisäänkirjoitettu kuntatason strategiaan. Strategias-sa mediakasvatusta mainitaan hyvinvoinnin teeman alla lasten ja nuorten vaikutusmahdollisuuksien lisäämisen yhteydessä itsensä ilmaisemisen ja suomalaisen demokratian tuntemuksen rinnalla. Muissa kunnissa, joissa medialukutaidon edistäminen on kirjattu strategioihin tai toimintaohjelmiin, se on osana paikallisia opetussuunnitelmia, kirjasto-jojen toimintasuunnitelmia tai kunnan kulttuurikasvatussuunnitelmaa. Haastateltaville ns. ylätasolla olevat kuntatason strategiat eivät ylipäänsä olleet yhtä tuttuja kuin toimintaa konkreettisemmin suuntaavat, kiinteämmin toimialoilla tehtävään työhön liitetty strategiat.

³¹ [pori_2030_strategia_kv_11.4.2022.pdf](#)

Mediakasvatus kuntastrategiassa? Toi kulttuurikasvatussuunnitelma on ehkä ainoa sellanen kattavampi suunnitelma mediakasvatuksesta, ja eihän mediakasvatus siellä ainoa asia oo, se on vaan yks asia muitten joukossa. Et muuten tällasta laajempaa, sellasta kaupungin kattavaa suunnitelmaa ei ole mun käsittääkseni olemassa.

Ei meillä, jos puhutaan ihan kuntastrategiatasoa, niin ei siellä mun mielestä mediakasvatus näy semmosena omana aiheenaan millään lailla.

Mediakasvatus ei varmaan sinällään näy kaupungin strategioissa tai toimenpideohjelmissa. Mutta siellä on paljon kokonaisuuksia, mihin lähtökohtaisesti ihmiset olettaa ja mieltää mediakasvatuksellisia elementtejä sisältyväksi.

Tahtoo vähän mennä muihin asioihin suuntautua nuo kaupunkistrategiat. Et toki kaupungissa on kiinnitetty vaikka kampanjaluonteisesti johonki asiaan, vaikka some-käyttöön tai tälläseen, kiusaamiseen ja sellaseen, huomiota ajoittain. Mut että ei sen vois sanoo olevan mitenkään pitkäjänteisen suunnittelun tulosta, valitettavasti pitää myöntää. Et kyl se minusta tuntuu, niin enimmäkseen on juuri täällä meidän toimialalla ne huolet ja sen asian huolehtiminen. Et varmaan luotetaan näin, että kyllä toimijat, jotka tämän ympärillä toimii, kirjastot, koulut, varhaiskasvatus, niin ne hommansa hoitaa.

Edellä olemme kuvanneet, kuinka mediakasvatuksellinen toiminta kunnissa pohjaa paljolti ylöskirjattuihin suunnitelmiin ja strategioihin. Haastateltavat toivat esiin,

kuinka mediakasvatustoimintaa tehdään näkyväksi strategioiden kautta. Strategiat lisäävät ymmärrystä oman toiminnan luonteesta ja tekevät toimintaa näkyväksi ulospäin resursointia silmällä pitäen. Samalla olemassa olevat strategiat tuovat toimintaan jatkuvuutta, kun toimintamalleja ei tarvitse aina luoda uudelleen.

(Kulttuurikasvatussuunnitelman se on) kyllä se on ehdoton, että se on ylipäätäsä olemassa.

Porrasrakenne on kyllä osottautunu tosi toimivaks ainakin meidän toiminnan suunnitelman kannalta, että vallan se muodostaa semmosen minimin, että näihin juttuihin on ainakin resurssoitava, ja ettei tarvii joka vuosi keksiä pyörää uudestaan, että mitäs nyt tehtäs taas. Et se on jo semmonen tosi hyvä lähtökohta mun mielestä siinä resurssoinnissa.

Jos tällaiset asiat on kirjattuna edes nimellisesti viitteellisesti strategioihin tai toimenpideohjelmiin, niin silloin on sitä selkänöjaa edistää niitä ja mahdollista saada niihin jotain resursseja.

Haastateltavat paitsi perustivat toimintaansa olemassa oleviin strategioihin olivat myös itse olleet luomassa joitakin, esimerkiksi digitalisoitumiseen liittyviä, strategioita. Poikkisektoraalisuuden kannalta strategioilla on ainakin kahtalainen merkitys. Eri toimialojen välinen yhteistyö edellyttää onnistuakseen yhteisiä strategisia tavoitteita, jotka voivat olla myös ulkopuolelta asetettuja. Kun toimijat pääsevät tämän lisäksi luomaan yhteisiä toimintastrategioita muiden sektoreiden kanssa, eri toimialojen keskinäiset yhteydet vahvistuvat ja yhteisen ymmärryksen muodostaminen toiminnan tavoitteista ja keskinäisistä vastuista mahdollistuu.

Tämä yhteinen linjaus perusopetuksen kanssa on tosi tärkeä.

Tämä, että me ollaan yhdessä tätä, se on ollut kaupungin linjaus, yhteinen strateginen tavoite. Siellä on ollut tietohallinto, siellä on myös talouspuoli, me olemme panostettu rahaa tähän paljon, juuri näihin laitehankintoihin, virkoihin tai toimiin. Ja sitten tämä, että me yhdessä teemme sitä, että kaikki tietää oman paikkansa tässä kehitystyössä.

Vaikka mediakasvatus on jollakin tasolla otettu osaksi kunnan toimintaa kaikissa tarkastelukunnissa, kuntakohtaisia eroja on siinä, missä määrin kunnissa toteutettava mediakasvatustoiminta on liitetty strategisesti niiden toimintaan. Kaikissa kunnissa mediakasvatuksen suunnitelmallisuus toteutuu vähintään lasten ja nuorten parissa tehtävässä työssä. Myös kirjastojen mediakasvatustyö tarkastelukunnissa nojaa enimmäkseen yhteisesti määritettyihin suunnitelmiin ja strategioihin, mutta tässä on kuntakohtaisia eroja siinä, kuinka kattavasti eri väestönosat mediakasvatusstrategioissa huomioidaan. Ylimmällä kuntastrategisella tasolla mediakasvatus ei yhtä tarkastelemaamme kuntaa lukuun ottamatta ole nimettyä, vaikkakin kuntien strategioissa on mediakasvatuksellisia elementtejä, kuten osallisuuden lisäämisessä ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamisessa.

MEDIKASVATUKSEN JOHTAMINEN KUNNISSA

Mediakasvatuksen johtaminen on yksi tämän selvityksen keskeisistä osa-alueista, sillä se on nimetty tärkeäksi mediakasvatuksen systemaattisuutta ja suunnitelmallisuutta edistäväksi tekijäksi kansallisesti ja paikallisesti (OKM, 2019, s. 29). Haastatteluissa kunnan viranhaltijoilta kysyttiin näkemyksiä johtamisen merkityksestä medialukutaito-

jen edistämisessä kunnissa sekä johtamiseen liittyvistä osaamistarpeista. Lisäksi haastatteluissa tarkasteltiin mediakasvatuksen systemaattisuuden näkökulmaa eli sitä, miten johtamisen avulla voidaan varmistaa, että kunnassa tarjottava mediakasvatus on tasalaatuista. Johtamiseen ja siihen liittyvään osaamiseen liittyvät läheisesti myös koko henkilöstön osaaminen ja sen kehittäminen medialukutaitoja koskevissa asioissa. Haastateltavat toimivat kunnissaan johtotehtävissä, joko koko sivistystoimen tai kunnasta riippuen vastaavan kokonaisuuden johtajana tai jonkin sivistystoimen alaisen toimialan (varhaiskasvatus, perusopetus, lukio- ja toisen asteen opetus, vapaa sivistystyö, kirjasto-toimi, kulttuuri- ja nuorisotoimi) johto- tai asiantuntijatehtävissä.

Jossakin määrin haastatteluissa oli nähtävissä, että johtamista ei ole ajateltu kokonaisuutena. Tilanne näytti johtamisenkin osalta selkeimmältä toimialoilla, joilla on ohjaavaa lainsäädäntöä ja ohjausta – ennen kaikkea kirjastoissa ja varhaiskasvatuksessa sekä perus- ja lukio-opetuksessa. Myös mediakasvatuksen johtamiseen liittyvien osaamistarpeiden määrittely tuntui jossakin määrin kaukaiselta muutoin kuin henkilöstön ja alaisten osaamistarpeiden osalta.

Johtamisen rooli ja merkitys

Minkälaisina johtamisen rooli, merkitys ja tehtävä näkyvät kunnissa tehtävässä mediakasvatustyössä? Mediakasvatuksen ja medialukutaitojen kokonaisuuden tunnistaminen ja kokonaiskuvan rakentaminen sekä yhteisten tavoitteiden luominen ja niiden välittäminen toimijoiden tietoon kunnassa nähtiin kaikkein keskeisimmäksi tehtäväksi mediakasvatuksen johtamisen kaikilla tasoilla. Mediakasvatuksen ns. ison kuvan, kokonaisvaltaisen kuntastrategisen tason hahmottamisen, nähtiin olevan ennen kaikkea sivistystoimen ylimmän johdon tehtävä – siinä missä eri toimialojen johtajat vastaavat oman toimialueensa sisällä sen strategisesta koko-

naiskuvasta. Molemmilla tasoilla johtajan tärkeäksi tehtäväksi nähdään myös yhteistyön koordinoiminen.

Mutta just sen kokonaisuuden näkeminen ja kokonaisuuden rakentaminen, sehän se on se johtamisen näkökulma. Se, että ei oo vaan sirpale sieltä ja palanen täältä, vaan jollakin on hallussa se kokonaisuus. (...) Ja se, mikä on siinä mediakasvatuksen ymmärtämisessä ja osaamisessa ja kokonaisuuden hallinnassa, niin on ihan sama asia myös johtamisessa. Elikkä sitä kokonaisuutta ei tällä hetkellä johdeta.

Meillä on useita (...) ammattimaisesti toimivia järjestöjä, jossa varmasti on mediakasvatus hyvinkin tavallaan se ydinjuttu, mutta että ikään ku katsoa vähän niinku roolitusta ja ehkä semmosta, että minkälaiset mediakasvatussuunnitelmat näissä on, ja vähän niinku vetää yhteen sitä. Ja ehkä sitten juuri se, et mieltä, että miten me saadaan päättäjille tätä ymmärrystä ja tietosuutta vielä selkeämmin esille.

Kokonaiskuvan luomisen ohella johtajan tehtävässä korostettiin mediakasvatuksen laajempien arvojen, roolin ja yhteiskunnallisen merkityksen välittämisen tärkeyttä. Johtaja on välittämässä mediakasvatuksen taustalla olevia arvoja. Sivistykseen ja hyvinvointiin liittyvien toimintojen ylimmän johdon keskeiseksi tehtäväksi nähdään toimiminen poliittisen päätöksenteon ja käytännön mediakasvatustoiminnan rajapinnassa. Sivistystoimen ylimmän johdon tehtävänä on myös varmistaa, että toteutettava toiminta on linjassa poliittisen päätöksenteon kanssa. Päätöksentekijöiden sitouttaminen on keskeistä, sillä poliittisten päätöksentekijöiden tietoisuus ja tuki on keskeinen mediakasvatusta

edistävä tekijä kunnassa. Se tuli esille myös johtamista ja johtajan työtä kunnan eri tasoilla tukevana tekijänä. Eri toimialoilla johtajat luovat toiminnallaan mediakasvatusta tukevan ja mahdollistavan ilmapiirin.

Me tosiaan resursoimme ja mahdollistamme ja välitämme niitä arvoja, et siinä se on. Et toimitaan rajapinnassa poliittisen päätöksenteon kanssa.

Haasteena on justiin se, et tää on kuitenkin tavallaan semmonen niin laaja asia, ja myös nää tavoitteet, mitkä sitte on tällä mediakasvatustyöllä, niin ne ei välttämättä oo meidän päättäjillekään tiedossa riittävän hyvin. Ja sitte ku tähän kuuluu tää, että meillä lautakunnatkin vaihtuu aina säännöllisesti, nii sit tän asian esittely ja esillä pitäminen myös päättäjien suhteen.

Se yleinen ilmapiiri, tietoisuus ja ymmärrys niistä mediakasvatuksen tavoitteista, ja myös se päättäjien – tarkoitan tässä erityisesti poliittisia päättäjiä – sitoutuminen siihen, koska nää ei oo helppoja asioita, koska ne tulee hyvin lähelle sitä yhteiskunnallista keskustelua ja sitte tietysti on myös erilaisia näkemyksiä siitä, mutta (...) ois hyvä, että on vahva tuki tälle työlle siellä poliittisessa päätöksenteos.

Ohjauskeinoja jaoteltaessa keskeisiä työkaluja ja velvollisuuksia johtajan työssä ovat erilaiset resurssi-, normi- ja informaatio-ohjauksen keinot. Johtaja mahdollistaa ja resursoi asemassaan ja toiminnallaan mediakasvatustoimintaa sekä sitä tukevaa yhteistyötä niin koko toimialan kuin sektoreiden johdossa. Normit ja säädökset ohjaavat ja tukevat myös johtajan työtä. Lakisäateistä toimintaa on helpompi perustella ja viedä kunnissa eteenpäin. Toisaalta vaikka normit, ku-

ten opetussuunnitelmat, ohjaavat toimintaa, mediakasvatuksen johtamisen ja johtajan rooliksi nähdään painopisteiden ja ydinasioiden tarkempi esille nostaminen esimerkiksi opetussuunnitelmista. Johtajan tehtäväksi nähdään olemassa olevien suunnitelmien ja määritelmien konkretisoiminen arjen käytännön toiminnaksi ja vuositavoitteiksi. Johtaja voi roolissaan omalla toiminnallaan ja innostuksellaan vaikuttaa keskeisesti uuden toiminnan syntyymiseen. Johtajan keskeisenä tehtävänä nähdään myös sen varmistaminen, että toiminta on tasalaatuista eri toimintayksiköissä.

Kyl mie näkisin, et se kuitenkin tietynlainen kokonaiskuva on luotu digitaalisten osaamisten portaitten kautta. Et varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen tietyllä tavalla sieltä. Että johtamisen näkökulmastahan nyt ollaan vaan siinä pisteessä, että nyt se pitää pitää tietoisuudessa ja mieltä, miten se konkretisoituu arjessa.

Mut tää on myös pitkälti pedagoginen johtamiskysymys, et sen esimiehenkin pitää silloin tällöin vähän tsekata sitä, et mitäs juttui täällä nyt hoidetaan. (...) Koska se meidän perusteet-asiakirja ja varmaan perusopetuspuolellakin on aika valtaisa, ja se, et miten niit asioit sieltä sit sen vuoden aikana tuodaan esille, ni se on sit suunnittelunkin asia.

Meidän pitää täällä vaan niin kuin nostaa ne kaikista tärkeimmät asiat esille ja perustella ja vastuuttaa sitten koulut hoitamaan se asia. Se on niin kuin tässä johtamisen puolella tärkeetä.

No jos mä nyt meen perusopetukseen (...), kyllähän se johto määrittää niitä keskeisiä asioita, mitä sinne tuodaan (...), konkretisoidaan näitä strategioita

erilaisiksi vuositavoitteiksi ja muiksi. Ja ajattelisin, että esimerkiksi meillä tää vahva digitalisaation kehitys opetuksessa, tieto- ja viestintätekniikkaan liittyvät asiat, niin ne on paljolti syntyneet tän meidän johdon innon ja näkemyksen kautta. Eli tavallaan siitä valtavasta virrasta johto poimii ydinasioita, niin kyllähän se on ihan keskeistä.

Niin kyllähän se on löytyny se jatkumo siitä, että jos mieltii, että on valtakunnallinen vasu ja kuntavasus ja sieltä sitten varhaiskasvatuksen toimintaperiaatteet, sieltä kautta sitten sivistyspalvelut ja sieltä kautta sitten tämä kaupunkistrategia. Niin kyllä se linja sillai löytyy sieltä. Mutta pitää tietää, mihin alkaa aasinsiltoja rakentamaan ja mihin haen nyt sitä pohjaa sieltä.

Toimialojen (kuten kulttuuri, perusopetus, nuorisotyö) johtajan keskeisenä tehtävänä on kuitenkin ennen kaikkea informaatio-ohjaus, kuten tiedon välittäminen, kouluttautumisen mahdollistaminen sekä hankkeisiin tai muuhun kehittämistoimintaan osallistuminen ja sen tukeminen. Johtajan tehtäväksi nähdään sekä hanketoiminnan mahdollistaminen että yhtä tärkeänä hankkeiden pysyvyyden tukeminen eli hankkeissa syntyneiden käytäntöjen jalkauttaminen ja vakiinnuttaminen toimialojen toimintaan.

Hankerahotuksella pystytään hyvin viemään näitä asioita eteenpäin, mutta että sitte samalla pitää huolehtia siitä, että saadaan niitä pysyviä malleja ja pysyvää toimintaa.

Kokonais kuvan hallintaan liittyväksi johtajan tehtäväksi nähdään mediakasvatuksen katvealueiden huomioiminen ja osoittaminen toiminnan kohteeksi. Mediakasvatuksen katvealueista mainittiin useimmiten aikuisväestön ja ikäihmisten tilanteen huomioimi-

nen – eli laajemman elämänkaarinäkökulman huomioon ottaminen lasten ja nuorten mediakasvatuksen ohella – sekä käytäntöjen luominen kaikenikäisten mediakasvatuksen varmistamiseksi.

No uskon, et mediakasvatus ei lopu kunnista, vaikkei sitä nyt sen enempää johdettaiskaan. Et me vähän ruohonjuuritasolla enemmän olevat, niin me kyl tiedostetaan, et se on tarpeellista. Koulujen opetussuunnitelmissä se pysyy, ei se sieltä mihinkään katoa. Et tietyt asiat tulee ihan takuulla hoidetuks, vaikkei sitä johdettais nyt tän enempää. Mut se, että jos sitä johdettaisiin, niin se toisi mukanaan sen, että niihin katve-alueisiin aktiivisesti tartuttais. Et nyt ne puuttuu.

Johtamisen haasteet ja johtamista tukevat tekijät

Mediakasvatuksen johtamista haastavat aiheen laajuus ja poikkihallinnollisuus. Mediakasvatuksen johtamisen haasteet liittyvät haastateltavien mukaan vahvasti poikkihallinnollisen ja poikkisektorialisen toiminnan johtamisen haasteisiin kuntaorganisaation sisällä: miten johtaa yhteistyötä ja koordinoi da työnjakoa toimialojen välillä, kun toiminta on usein etenkin taloudellisten ja henkilöresurssien osalta toimialoihin sidottua. Mediakasvatuksen johtaminen on ennen kaikkea verkostojohtamista ja yhteistyön mahdollistamista eri toimijoiden välillä eli informaatio-ohjauksen keinojen käyttämistä. Toimivina tapoina ja väylänä toimialojen väliselle yhteistyölle tuotiin esille hankkeet.

Aina tämmösen poikkihallinnollisen työn johtaminen, niin se on haasteellista, koska puhutaan verkostojohtamisesta, että ei voi käskyttää tekemään, vaan nimenomaan sitten luodaan niitä mahdollisuuksia sille yhteistyölle

muun muassa sen hanketoiminnan kautta.

Yhteistyö meinaa olla semmonen, jota meillä soisi olevan enemmän ja johon soisi olevan aikaa.

Mediakasvatusta nimenomaan poikkihallinnollisena teemana ei aina tunnisteta kunnan sisällä johdettavaksi asiaksi, sillä itse toiminta tapahtuu toimialoilla omissa palveluprosesseissaan. Myös suppea käsitys mediakasvatuksesta ja medialukutaidoista vaikeuttaa kokonaiskuvan muodostamista mediakasvatukseen ja medialukutaitoihin liittyvistä vastuista sekä niiden jakautumisesta useille eri toimijoille ja eri hallinnonalojen alle (ks. myös Kanerva, Lahtinen & Oksanen-Särelä, 2022, s. 29). Varsinkin toimialoilla, joilla ei ole ohjaavaa lainsäädäntöä tai opetussuunnitelmia ja joilla toiminta käytännössä rakentuu tekemiselle eikä suunnitelmille (esim. nuorisotoimi), toimintaa voi olla vaikea kuvata ja tavoitteita asettaa yhteisesti (ks. myös Tuominen et al., 2016, s. 195).

Mediakasvatuksen just moneen muuhun niihin poikkihallinnolliseen teemaan, että ne on hankalia johdettavia ja niissä menee pitkään, että ne tunnistetaan johdettaviks asioiksi. Ja ei me ainakaan täällä vielä olla niin pitkällä, että mediakasvatus olis selkeesti sellanen asia, jota pitää johtaa, et kyl ne sektorit kuitenkin tässä tekee, sektorirajat tekee tosi paljon. Et sitä tullaan johtamaan varhaiskasvatusta, sitä tullaan johtamaan hyvinvointipalveluja ja näin edespäin, ja sitten se menee siihen arjen yksikköjen johtamiseksi, eikä näitä tällasia. Mulle itelleni se huolenaihe on, ihan samalla tavalla ku mediakasvatuski voi olla, nii on se lukutaitostrategia, joka ei oo löytäny sellasta johtamisen tapaansa vielä.

Meillä on vieläkin aika paljo sellasta hyvin vanhanaikasta näkemystä siitä, mitä tarkotetaan mediakasvatuksella, hyvin kapea-alaista näkemystä siitä. Ja tämä on semmonen, mikä haastaa myöski ihan yksiköidenki johtamis- tasolla, että ei nähdä sitä, mitä se tarkoittaa, ja varsinki sitä, mitä seuraa, jos tähän aiheeseen ei puututa taikka sitä ei johdeta.

Johtaminen, niin tietyllä lailla ei varmasti itellä ainakaan se asiantuntemus riitä siihen sen, tietyllä lailla sen ainakaan kovin tarkasti niitten sisältöjen määrittämään ja sitä, että mitä tässä nyt pitäis tehdä, et ehkä enemmän meilläkin sitten mennään nuorisotoimen puolella (...) ilmiöt edellä niin sanotusti.

Haastateltavilta tiedusteltiin myös näkemyksiä johtamista tukevista asioista sekä johtamisen työkaluista. Tiivistetysti voi sanoa, että edellä esille tuodut kuntien vahvuudet ja hyvät käytännöt mediakasvatuksessa ja medialukutaitojen edistämisessä ovat myös niitä seikkoja, jotka tukevat mediakasvatuksen johtamisessa sekä mediakasvatuksen johtajia kunnissa. On selvää, että resurssit, erityisesti taloudelliset resurssit, mahdollistavat johtajan toimintaa. Mediakasvatuksen johtamista sekä toimialan ylätasolla että toimialoilla tukevat ennen kaikkea ohjaavat normit, suunnitelmat ja strategiat. Lakisääteisyys velvoittaa kuntia toteuttamaan tiettyjä tehtäviä, mikä ohjaa ja suuntaa myös johtajien työtä ja toimintaa. Lakisääteisyys on helppo nojautua, eikä toiminnan merkitystä tarvitse perustella. Lakisääteistä toimintaa myös resursoidaan taloudellisesti. Aiemmin raportissa on puhuttu strategioiden ja suunnitelmien merkityksestä kunnissa tehtävissä mediakasvatustyössä. Paikalliset mediakasvatuksen huomioivat ja tavoitteellistavat strategiat ja suunnitelmat tukevat ja ohjaavat vahvasti myös johtajan työtä.

Jos joku tehtävä ei ole lakisääteinen, niin sitten se monesti mennään sieltä, mistä aita on matalin, et ikään kuin se pakottaa kuntatoimijat toimimaan vasta, kun laki sen säätelee lakisääteiseksi tehtäväksi, et varmaan se loppuviimein saa asioita sujumaan ja menemään eteenpäin.

Jos tällaiset asiat on kirjattuna edes nimellisesti viitteellisesti strategioihin tai toimenpideohjelmiin, niin silloin on sitä selkänöjää edistää niitä ja mahdollista saada niihin jotain resursseja. (...) Ja myös toi, et ku meil toimialajohtaja suhtautuu näihin hyvin myötämielisesti ja omalta osaltaan edistää tätä digitalisaation hyödyntämistä aika laajalla skaalalla meidän toiminnoissa, ni ei oo tullu sellasta rakenteellista seinää vastaan näiden asioiden kehittämisen suhteen. Et se on kuten kaikessa muussakin, ni suurin kysymys hyvässä ja pahassa on aina se raha ja resurssit.

Strategiatason tekstit, niinku mainittukin tässä jo, että tietyllä tavalla on ns. mustaa valkoisella, mihin nojautua.

Haastatteluissa kaivattiin vahvempaa valtakunnan tason ohjeistusta ja tukea, nimenomaan mediakasvatuksen laajemman ymmärryksen jalkauttamisessa kuntiin. Kuntalain tarkoituksena on luoda edellytykset kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumiseksi kunnan toiminnassa. Haastatteluissa toivottiin kuitenkin mediakasvatuksen vahvempaa ja konkreettisempaa kytkemistä kuntalaisten osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen hyvinvointityön kautta sekä mediakasvatuksen tavoitteiden nivomista osaksi hyvinvointikeskustelua valtakunnallisesti.

Kyllähän kunnat toteuttaa sitä, mitä meitä ohjataan taas valtionhallinnolta päin tekemään. Et ehkä jotain viestiä myös siitä suunnasta, et mihin tulisi kiinnittää huomiota, että Suomi yhteiskuntana pysyis mahdollisimman tasa-vertaisena ja tasa-arvoisena.

Johtamisessakin auttaa se, että on tämmöstä koko Suomen laajusta toimintaa tässä asiassa, että se mediakasvatussuunnitelmien tai nämä linjaukset, jotka on OKM:n ja KAVIn linjauksia, ei koske pelkästään kirjastoa ja suunnitelmien tekoo, vaan se koskee sitten ihan kaikkia.

Edellä puhuttiin mediakasvatuksen kokonaiskuvan luomisesta ja tavoitteiden asettamisesta johtajan keskeisenä tehtävänä. Eri tyisen tärkeäksi eri toimialoilla toimivien johtajien toiminnan tukemisessa nähtiin koko kunnan ylimmän johdon ja sivistystoimen ylimmän johdon tuki.

Mutta ehkä just se sellanen ylempi johtaminen, mikä nyt vois kunnan taholta tulla, nii se ainakin vois selkeyttää sitä, mitä meiltä odotetaan. Ettei sitte lähetä hosumaan vähän joka kentälle.

Pidän tärkeänä sitä juuri, että meil on rakenteita olemassa, jotka tukevat tätä työtä, niinku tuossa hyvin teillä kaikilla on tullu ne esille. Mutta myös sitte se ikään ku laajempi tuki sille, et meil on myös poliittinen sitoutuminen tähän ja sillä tavalla ylemmänki johdon tuki viedä asioita eteenpäin.

Meillä johto, siis meidän esimies, on kuitenkin aktiivisesti tätä asiaa ollu edistämäs ja ain tuonu esille. Et kyl se on tärkeä.

Täytyy kyl tulla jostain vähän niinku sanotaanko vielä korkeemmalta sen ukaasin, että tekehän kunnat varmasti tätä, ennen ku näihin herätään, että ku me pommitetaan niin sanotusti alhaaltapäin, niin se ei usein vie maaliin asti. (...) Kun siihen tulee sitten jostaki ministeriöstä, tai mistä tahansa, tulee sitte ohjausta, että nyt tää pitää tehdä, nii sitten se vasta alkaa syntyä ja siihen löytyy resursseja.

Taloudellisten resurssien ja ylimmän johdon tuen lisäksi johtajan työssä keskeisimmäksi voimavaraksi ja resurssiksi nostettiin alaisten ja mediakasvatuksen käytännön toteuttajien tuki, sitoutuminen ja osaaminen. Esimerkiksi kouluissa toteutettavan mediakasvatuksen kannalta rehtoreiden sitoutuminen toimintaan on keskeisin mediakasvatusta tukeva tekijä. Toimialajohtajan työnkuva ja -kenttä – oli se koko palvelualueen tai sivistystoimialan johtajan tai esimerkiksi perusopetukselta vastaavan johtajan – on useimmiten hyvin laaja, eivätkä yksilön henkilökohtainen osaaminen ja asiantuntemus voi riittää kaikkeen. Johtajan ei ole myöskään yksin mahdollista vaikuttaa konkreettisesti toiminnan toteutumiseen arjessa. Keskeistä on silloin alaisten ja mediakasvatuksen toteuttajien kautta saatava asiantuntemus ja osaaminen.

Kyllä se käytännössä on niin, että jos me täällä hallinnossa todetaan, että on joku osa-alue, oli se sitten mediakasvatus tai tv-taidot tai joku muu, niin meidän pitää saada koulujen rehtorit kulkemaan samaa matkaa. Koska se vaan on huomattu, oli sitten kyse opetussuunnitelmauudistuksesta tai jostain muusta isommasta asiasta, että jos koulun rehtori ikään kuin vetäytyy taustalle ja ei sitoudu, saattikka sitten, jos ei jopa tiedä ihan sisällöistä, mitä pitäisi lähteä uudistamaan, niin silloin sillä uudella asialla on huonot edellytykset jalkautua sinne.

Meidän on tukeuduttava niihin asiantuntijoihin. Ja mitä he niin kuin viestittävät sieltä kentältä ja mitä rehtorit viestittävät kentältä, ei me, en mä näe niin kuin muuta mahdollisuutta tässä.

Minä johtajana tarvitsen myös esimerkiksi tämän digiasian, media-lukutaidon osaajan, joka tuo mulle sen, että hei, nyt tämä on tärkeä asia ja tämä nousee ja tämä on nyt jossain varhaiskasvatussuunnitelmassa. Kyllä johtaja tarvitsee sen avun, ei johtaja yksin voi olla selvillä kaikesta, mitä maailmassa tapahtuu. Se on tärkeätä, että johtajallekin tulee se tieto, että mitä pitäisi viedä eteenpäin.

Mediakasvatuksen johtamista kunnissa tukevat erilaiset yhteistyömallit, esimerkiksi työryhmät sekä muut pysyvät tukirakenteet. Yhteistyörakenteiden ja työryhmien tulisi olla pysyviä, ei hankkeisiin sidottuja, sekä toimialarajat ylittäviä. Muina kunnissa olevina konkreettista mediakasvatustoimintaa tukevana rakenteina mainittiin muun muassa erilaiset tieto- ja viestintätekniiikan mentorointijärjestelmät, seurannan ja arvioinnin käytännöt, toimialojen sisäiset ja väliset koordinaattorit sekä muut tukihenkilöt, joilta kysyä apua tarvittaessa.

Toimintaa kunnissa tukevat myös valmiit, käytännön työtä tukevat materiaalit ja ohjeistukset, esimerkiksi mediakasvatuksen räätälöidyt koulutusmateriaalit eri luokka-asteille. Varsinaista mediakasvatusta toteuttavan opettajan ohella myös johtajaa auttavat erilaiset osaamisen portaavat tai muut järjestelmälliset kuvaukset siitä, mitä osaamista oppilailta milläkin luokka-asteella edellytetään. Esimerkiksi Kuopiossa osana Uudet lukutaidot -kehittämishjelmaa kehitettiin *Digitaitokalenteri*.

Vahvuutena perusopetuksen puolel tuo, jonka äsken mainitsinki, elikkä tää tieto- ja viestintätekniiikan mentorointijärjestelmä, johon liittyy myös tää arviointikononaisuus. Ja sitten myöski tää digitaitokalenteri, missä sitten ne osaamiset on pilkottu ja tuotu konkreettiseksi.

Mä mietin tätä nyt taas perusopetuskulmasta. Mä mietin, et missä se työ tapahtuu, niin se tapahtuu siellä luokka-huoneessa, siinä oppilaan ja opettajan välisessä vuorovaiku-tuksessa. Ja ku siel on satoja opettajia, ni se on hyvin kirjavaa. Me on havaittu, että jos me halutaan jotain asiaa viedä kokonaisuutena läpi ja jos ajatellaan, et se olis joku mediakasvatukseen liittyvä juttu, ja varmistaa sitä laatua, ni silloin hyvin valmis, selkeä paketti jollekin ikäluokalle.

Haastatteluissa kaivattiin selkeää ohjeistusta kunnille myös siitä, miten tukea etenkin aikuisväestön mediakasvatusosaamista. Kuten Cuporen ja KAVIn yhteistyössä toteuttamassa aikuisten medialukutaitojen hyviä käytäntöjä ja kehittämistarpeita tarkastelleessa selvityksessä (Kanerva & Oksanen-Säreä, 2021), myös tässä yhteydessä esille nostettiin tarve valtakunnalliselle, kattavalle kartoitukselle suomalaisten medialukutaitojen tilasta. Verrokkina toimii Digi- ja väestötietoviraston Digitaitoraportti, jossa tarkastellaan suomalaisten digitaitojen tilaa, digituen tarpeita ja mitä digitaitojen vahvistaminen edellyttää (Digi- ja väestötietovirasto, 2022).

Minkä vois tehdä ihan nykyisillä resursseilla, niin joku semmonen pysyvä [paikallinen] yhteistyöelin (...) Jos tavallaan tämmöstä yhteistyöelintä pohditaan (...), niin siinähan kannattas sitten koko tää ikäryhmäkirjo olla mukana.

Väestöstä, että mikä se on se, oikeestaan se yhteiskunnassa pärjäämisen taso, että mitkä ne on ne taidot ja se mediataito, ja sitten ne alueelliset erot. Et sit jos minä olisin kunnassa x, ja sitten nähtäis, että meidän kunnassa altakunnallisessa vertailussa meidän aikuisväestön taidot on jotenki tosi huonolla tolalla, niin vois herättää mieltiin, että mitä me tälle vois tehdä. Ja sit jos oliski joku työkalupakki heti heittää siihen, että esim. näin rakennat kunnastasi esimerkin.

Osaaminen ja sen kehittäminen

Haastattelujen mukaan osaaminen mediakasvatuksen johtamisessa on varsin vaihtelevaa. Keskeistä osaamisen kehittymisessä on johtajan oma kiinnostus aiheeseen. Kuntaorganisaatiossa toimijoiden erilaiset osaamisalueet täydentävät toisiaan ja eri toimijoiden osaaminen tukee myös yksittäisten johtajien työtä ja osaamista.

Samalla tavalla ku kaikissa muissakin osaamisalueissa, että vaihtelevaahan se on. Ja sitten toisilla on sitä osaamista enemmän kuin toisilla ja myös mielenkiinto ja kiinnostus suuntautuu mediakasvatuksen johtamiseen.

Ehkä tämänkin kokosen organisaation vahvuus on just se, että täällä on kuitenkin sitä väkeä jo niin paljon, että sitten erilaiset osaamisalueet vois täydentää toisiaan tässäkin asiassa.

Toimialojen johtajat kaipasivat myös koulutusta – eivät niinkään johtamistaitoihin yleensä vaan suhteessa mediakasvatuksen sisältöihin, mediakasvatuksessa tarvittaviin resursseihin ja mediakasvatuksen katvealueisiin, kuten aikuisten ja ikääntyneiden mediakasvatuksen kysymyksiin. Koulutuksen kautta toivottiin myös laajempaa ymmärrys-

tä mediakasvatuksesta ja sen roolista ja edistämisestä kunnan eri toiminnoissa sekä medialukutaitojen tarpeesta ja merkityksestä. Koulutuksen tulisi olla poikkihallinnollista ja eri näkökulmat ja toimialojen rajapinnat huomioivaa sekä parhaimmillaan myös rajapintoja ja niiden yhteistyötä kehittävää. Johtajien kouluttaminen mainittiin hyvänä käytäntönä, sillä ylimmän johdon ja eri toimintojen johtajien osaaminen ja kiinnostus tukevat toimialoilla tehtävää työtä parhaiten. Haasteena arjessa on, että aikaa kouluttautumiseen on liian vähän. Koulutukset jäävät myös helposti yksittäisiksi ja arkityöstä irrallisiksi, ja koulutuksen mahdollista antia on vaikea viedä käytännön toimintaan ja pitkäjänteisen suunnittelun osaksi. Koulutusten lisäksi haastatteluissa kaivattiin yksinkertaisesti enemmän tilaisuuksia ja aikaa yhteisille keskusteluille sekä yhteisen tahtotilan luomiselle mediakasvatusta ja medialukutaitojen edistämistä koskevissa asioissa.

Tää aikuisten mediakasvatus ja sen tarve niin on sellanen, josta pitäis kyllä saada lisää tietoa ja osaamista ihan kaupungin joka puolelle ja joka toimialalle. (...) Sanotaanko että tietoa ja osaamista kaivattas vielä siellä puolella, että minkälaista resurssointia siihen ois tarpeen saada. Ja tavallaan sit jos aattelee lasten ja nuorten mediakasvatusta, niin siinä varmaan on paremmin semmonen konsensus kautta linjan.

Poikkihallinnollinen koulutus, missä eri näkökulmista pohditaan sitä, vois olla sellanen, jossa vois verkostoitua ja sitten saada eri näkökulmia siihen mediakasvatukseen, vaikka kukin tietyllä tavalla sitä omaa tonttiansa hoitaa, nii sitten kuitenkin siin ois tietyt rajapinnat eri toimijoiden välillä ja sitte se yhteistyö eri toimijoiden välillä.

Mediakasvatuksen johtamisessa keskeiseksi nähdään henkilöstön osaamisen johtaminen. Henkilöstöllä voi olla hyvin erilaisia taitoja ja osaamista mediakasvatukseen ja medialukutaitojen edistämiseen. Henkilöstön osaaminen tukee johtajan työtä ja osaamista. Johtajan keskeiseksi tehtäväksi nähdään henkilöstön osaamisen tukeminen ja vahvistaminen esimerkiksi koulutusmahdollisuuksia tarjoamalla sekä osaamisen erojen tasoittaminen ja osaamisen yhtenäistäminen henkilöstön keskuudessa. Erityisesti opetustyössä koetaan, että opetussuunnitelmien noudattaminen ei ole yhteismitallista koulujen ja opettajien kesken. Opetusjohdon tehtäväksi nähdään näiden erojen tasoittaminen, heikompien tukeminen ja tiedon jalkauttaminen henkilöstölle. Tässä työssä johtajaa auttavat jo mainitut koulutuksen, mentoroinnin ja arvioinnin rakenteet sekä järjestelmälliset kuvaukset medialukutaitoon liittyvästä osaamisesta. Lisäksi joissakin kunnissa on koulutettu henkilöstöä, jonka tehtävänä on esimerkiksi digitaalisen osaamisen kehittäminen ja jalkauttaminen.

Pitää löytää sitä aikaa, että on mukana työryhmissä ja koulutuksissa ja sitten tuo sitä tietoa alaspäin ja jalkauttaa näitä uusia juttuja. Joskus on muutosvastarintaa, ja miten se taklataan, ja just, että pitää tarjota tietoa henkilökunnalle ja myös mahdollisuuksia, että pääsee koulutuksiin ja pääsee kehittämään itseään. Kyllähän tässä johtajalla on iso rooli.

Ei voi olla yhteismitallista tuon opetussuunnitelman noudattaminen, vaan väistämättä siinä tulee erilaisia painotuksia, sekä koulukohtaisia että sitten opettajakohtaisia. (...) Mutta siinä pitää löytää semmoinen niin kuin hallinnon tasolta semmoinen keskitie ja yrittää tukea sitten niitä, jotka tulee niin kuin siellä takamatkalla.

Mun ei tarvii olla mikään hurja osaaaja itse, mut mul on alaisissani sellasii, jotka osaa, ja mun pitää mahdollistaa.

MEDIAKASVATUKSEN TULEVAISUUDEN KEHITYSTEEMOJA KUNNISSA

Tarkastelemme lopuksi kunnan viranhaltijoiden käsityksiä mediakasvatuksen ja medialukutaitojen tulevaisuudesta sekä tärkeimmistä mediakasvatuksen aiheista ja ilmiöistä. Peilaamme niitä tutkimuksen kokonaisuudesta nousseisiin teemoihin.

Medialukutaidon edistäminen kytkeytyi kunnissa tehtävässä hanketyössä ja päätöksenteossa vahvasti digitaalisuuden edistämiseen. Usein haastateltavat puhuivat mediakasvatuksesta laitteiden käyttöönottojen ja -mahdollisuuksien sekä digitaitojen kautta. Haastateltavat näkivät, että tuolloin mediakasvattajien ja myös johdon tehtävänä on mediakasvatuksellisten tavoitteiden sanoittaminen ja liittäminen digitalisaation edistämistä koskeviin tavoitteisiin. Toisaalta digitaitoihin teknisessä mielessä rajautuva käsitys medialukutaidosta myös kyseenalaistettiin, ja se koettiin liiankin dominoivana tapana käsitellä medialukutaitoon liittyviä kysymyksiä. Kuntien viranhaltijoiden haastatteluissa nähtiinkin tarve laajemmalle näkemykselle mediakasvatuksesta. Toisaalta esille nostettiin myös korona-ajan positiiviset vaikutukset digitaalisen toimintaympäristön toimintakulttuurien kehittämiseen monissa kunnissa. Kehittämistyötä on syytä jatkaa myös ja nimenomaan mediakasvatuksen ja medialukutaitojen näkökulmista.

Haastatteluissa esiin nostettiin erityisesti tarve vahvistaa aikuisten, ikääntyneiden ja aikuisten maahanmuuttajien digitaalisen osallisuuden edellyttämiä valmiuksia kunnissa. Aikuisten mediakasvatuksen parissa tehtävän työn aiempaa vahvempi tunnistaminen ja tukeminen kuntatoimijoiden kes-

kuudessa nähtiin tärkeäksi. Medialukutaidon osa-alueista erityisesti kriittinen media- ja informaatiolukutaito, vuorovaikutustaidot ja keskustelukulttuuriin liittyvät tekijät sekä tietoturva nostettiin keskeisiksi osa-alueiksi, joita tulisi tulevaisuudessa edistää.

Haastatteluissa ilmeni, että kunnassa tehtävää mediakasvatustyötä ei kaikilla toimialoilla tunnusteta tai osata määritellä kokonaisvaltaisesti. Tämä johtuu osittain mediakasvatuksen arjen toimintatavoista, jotka perustuvat ohjaavien suunnitelmien ja yhteisten, äänenlausuttujen tavoitteiden sijaan pikemminkin tilannekohtaiseen tekemiseen. Kuitenkin myös toimialoilla, joilla toiminta on vähemmän suunnitelmallista, tavoitteiden sanallistaminen ja suunnitelmallisuuden lisääminen on tarpeellista, koska sitä kautta toiminta tulee paremmin näkyväksi ja resursoituksi. Toiminnan näkyväksi tekeminen myös mahdollistaa sen suunnitelmallisemman johtamisen. Jotta pystyttäisiin luomaan kokonaiskuva kunnan toimialojen työstä ja myös kolmannen sektorin kanssa tehtävästä mediakasvatustyöstä, tarvitaan vahvempaa koordinaatiota toimialojen välillä sekä tahoa, joka ottaa kokonaisvastuun mediakasvatuksen edistämisestä.

Keskeisimpänä nähtiin kuntalaisten mediakasvatuksen kytkeminen yhteiskunnalliseen osallisuuteen ja osallistumiseen, ihmisten kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin, arjen sujuvuuteen sekä kaikkien kansalaisten – myös heikommassa asemassa olevien – kykyyn ja mahdollisuuteen toimia yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä. Organisatorisesti tätä tukisi kunnan sivistyssektorin nykyistä vahvempi kytkös hyvinvointisektoriin poikkisektoraalisessa yhteistyössä. Samalla koettiin, että medialukutaitojen käsitteen laajuus ja laajentaminen kuntalaisten osallisuuden suuntaan on käytännössä myös haaste kunnissa mediakasvatuksen toteuttamisen ja johtamisen näkökulmista. Laajasti ymmärretyn mediakasvatuksen konkreettinen tavoitteellistaminen kuntahallinnon arvoik-

si ja poikkihallinnollisen johtamisen teoiksi voi olla vaikeaa. Mediakasvatuksen kytkemisessä kuntalaisten osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen kaivataankin myös valtakunnan tason ohjeistusta ja tukea. Kirjastojen toiminnassa nähdään tällä hetkellä käytännössä selkeimmin kaikkien kuntalaisten osallisuuden ja osallistumisen rajapintoja sekä mahdollisuuksia niiden tukemiseen.

Niin ja ylipäänsä itse haluan kyllä rummuttaa tätä, että miten laajasti se media ja digiosaaminen liittyy ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja kotona pärjäämiseen, jos puhutaan (...) ikäihmisistä tai muista vajaakuntoisista, ja oikeastaan ihan kaikkeen (...) toimimiseen, kykyyn toimia yhteiskunnassa ja yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä ja demokratian toteuttamiseen ja kaikkeen (...). Että se ei ole mikään ihan kevyt nakki ollenkaan.

Ihmisten osallisuuden ja osallistumisen tukeminen vois ainakin kirjaston näkökulmasta, kun meillä on tää demokratiakasvatus-tehtäväkin, niin olla yks semmonen, että... ja siinä nimenomaan se, että mitä enemmän mahdollisuuksien kuin uhkien kautta.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Digi- ja väestötietovirasto (2022). *Digirohkea luottaa tulevaan. Digitaaliraportti 2022*. <https://dvv.fi/documents/16079645/141915645/Digitaaliraportti+2022.pdf/4aef7918-6acd-b08b-12fb-f61739b2c8c7/Digitaaliraportti+2022.pdf?t=1669817591546>

Hansson, A.-I. (2002). *Selvitys sosiaali- ja terveyspalvelujen ohjauksesta ja valvonnasta. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuisioita 2002:8. Sosiaali- ja terveysministeriö*. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/71344>

Kanerva, A., Lahtinen, E. & Oksanen-Särelä, K. (2022). *Näkökulmia mediakasvatuksen ja medialukutaitojen yhdenvertaisuuteen. Kansallinen audiovisuaalinen instituutti ja Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore*. <https://mediataitokoulu.fi/nakokulmia.pdf>

Kanerva, A. & Oksanen-Särelä, K. (2021). *Aikuisten medialukutaidon edistämisen hyvät käytännöt ja kehittämistarpeet. Loppuraportti. Kansallinen audiovisuaalinen instituutti ja Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore*. <https://medialukutaitosuomessa.fi/aikuisten-medialukutaito.pdf>

Opetushallitus (2021). *Kansallinen lukutaitostrategia 2030: Suomi maailman monilukutaitoisin maa. Opetushallitus*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Kansallinen_lukutaitostrategia_2030.pdf

Opetushallitus (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

Opetushallitus (2022). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet*. [\[polku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/8265240/tekstikappale/8265300\]\(https://polku.fi/#/fi/varhaiskasvatus/8265240/tekstikappale/8265300\)](https://eperusteet.opinto-</p></div><div data-bbox=)

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) (2019). *Medialukutaito Suomessa. Kansalliset mediakasvatuslinjaukset. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:37*. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161951>

Palsa, L. (2016). *Käsitteellisestä hajanaisuudesta medialukutaitojen moninaisuuteen. Teoksessa Pekkala, L., Salomaa, S. & Spišák, S. (toim.) (2016). Monimuotoinen mediakasvatus. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin julkaisuja, 1/2016. S. 36–52*. https://www.medialukutaitokoulu.fi/monimuotoinen_mediakasvatus.pdf

Tukia, H. & Wilskman, K. (toim.) (2011). *Informaatio-ohjaus kuntien tukena hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Raportti 57. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79988/b4c22684-b85f-4be0-bc6c-991ca4ed337f.pdf?sequence=1>

Tuominen, S., Holm, I., Jaakola, V. & Kiilakoski, T. (2016). *Nuorisotyöntekijän mediakasvatustajuus on läsnäoloa. Teoksessa L. Pekkala, S. Salomaa & S. Spišák (toim.) (2016) Monimuotoinen mediakasvatus. Kansallisen audiovisuaalisen instituutin julkaisuja, 1/2016. S. 176–196*. https://www.medialukutaitokoulu.fi/monimuotoinen_mediakasvatus.pdf

Valtioneuvosto (2022). *Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla. Mietintöjä ja lausuntoja. Oikeusministeriön julkaisuja 2022:40*. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164419>

■ MUUT LÄHTEET

Kuntalaki 2015/410: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410>

Laki kuntien kulttuuritoiminnasta 2019/166: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190166>

Laki yleisistä kirjastoista 2016/1492: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161492>

LIITE 1.

HAASTATELLUT VIRANHALTIJAT JA ASIANTUNTIJAT

Suvi Pirnes-Toivanen, kirjastopalvelujohtaja, Joensuu

Johanna Hämäläinen, kirjastotoimenjohtaja, Keuruu

Heli Peltola, vapaa-aikapäällikkö, Keuruu

Marika Savukoski, sivistysjohtaja, Keuruu

Minna Kari, vs. kasvatusjohtaja, varhaiskasvatuksen ja oppimisen tuen palvelut, Kuopio

Anu Parviainen, lasten ja nuorten kirjastopalveluiden päällikkö, Kuopio

Päivi Savinainen, kirjastotoimenjohtaja, Kuopio

Silja Silvennoinen, opetusjohtaja, perusopetus-, nuoriso- ja lukiopalvelut sekä toisen asteen yhteistyö, Kuopio

Johanna Vuorinne, kirjaston asiakas- ja kokoelmapäällikkö, Kuopio

Pekka Vähäkangas, apulaiskaupunginjohtaja, Kuopio

Matti Kähkönen, projektikoordinaattori, Saimaan mediakeskus, Lappeenranta

Heikki Laivamaa, päällikkö, kouluttaja, Saimaan mediakeskus, Lappeenranta

Elina Uusipuro, lukukoordinaattori, varhaiskasvatuksen opettaja, Lappeenranta

Taneli Tiirikainen, opetusyksikön päällikkö, Pori

Jyri Träskelin, kulttuuriyksikön päällikkö, Pori

Ritva Välimäki, varhaiskasvatusyksikön päällikkö, Pori

Tarja Kuoksa, palvelualuepäällikkö, varhaiskasvatus, Rovaniemi

Päivi Pihlaja, varhaiskasvatuksen TVT-suunnittelija, Rovaniemi

Nina Sipola, kirjastojohtaja, Rovaniemi

Risto Varis, hallintopäällikkö, sivistys- ja hyvinvointipalvelut, Rovaniemi

Kai Väistö, palvelualuepäällikkö, koulutuspalvelut, Rovaniemi

Maija-Liisa Gröhn, rehtori, Tampereen seudun työväenopisto, Tampere

Niina Salmenkangas, kirjastopalvelujohtaja, Tampere

Maria Karvonen, varhaiskasvatusjohtaja, Vaasa

Christina Knookala, sivistystoimenjohtaja, Vaasa

Kari Nummela, koulutoimen johtaja, Vaasa

Anna Pakka, vs. kulttuuri- ja kirjastotoimen johtaja, Vaasa

LIITE 2.

HAASTATTELURUNKO

Nykytila

Millaista mediakasvatuksen toimintaa kunnassasi tehdään ja on tehty (esim. kehittämistoiminta, hankkeet, suunnitelmat, viestintä)?

Millä kunnan toimialoilla mediakasvatusta toteutetaan (ml. medialukutaidon edistämisen poikkihallinnollisuus)?

Ketkä toteuttavat mediakasvatusta kunnassasi (kunnalliset ja yksityiset toimijat, kolmas sektori)?

Miten kuvailisit mediakasvatuksen asemaa kunnassasi (esim. kunnan päätöksenteko, vastuut, strategiat, toiminnan vakaus ja jatkuvuus)?

Mitkä ovat kuntasi vahvuudet mediakasvatuksessa?

- Mitkä asiat tukevat mediakasvatusta kunnassasi? Millaisia hyviä käytänteitä tunnistat kuntasi mediakasvatuksessa?

Millaisia haasteita mediakasvatuksen toteuttamiseen ja kehittämiseen liittyy kunnassasi?

- Miten ongelmia voitaisiin ratkaista ja mitä se edellyttäisi? Kuka niihin voi vaikuttaa?

Mediakasvatuksen johtaminen

Miten arvioisit mediakasvatuksen johtamiseen liittyvää osaamista kunnan johtotehtävissä työskentelevien keskuudessa?

Miten näet johtamisen roolin mediakasvatuksen tukemisessa ja kehittämisessä?

Mitkä asiat tukisivat sinua mediakasvatuksen johtamisessa?

Mediakasvatuksen tulevaisuus

Millaisena näet mediakasvatuksen tulevaisuuden kunnassasi?

Mitkä ovat mielestäsi keskeisimmät aiheet tai ilmiöt, joihin kunnassa tehtävässä mediakasvatuksessa tulisi jatkossa kiinnittää huomiota?

Onko vielä jotakin muuta, mitä haluaisit tuoda esille aiheeseen liittyen?

